

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

КРИЖАНОВСЬКИЙ Анатолій Федорович

УДК 340.132(477)

**ПРАВОПОРЯДОК СУВЕРЕННОЇ УКРАЇНИ:
СТАНОВЛЕННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
(ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
ОБОРОТОВ Юрій Миколайович,
Одеська національна юридична академія,
проректор з наукової роботи,
завідувач кафедри теорії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Академії
правових наук України,
заслужений юрист України,
КОЗЮБРА Микола Іванович,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
завідувач кафедри державно-правових наук

доктор юридичних наук, професор
ЛЕМАК Василь Васильович,
Ужгородський національний університет,
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права

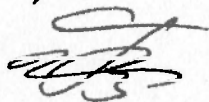
доктор юридичних наук, професор
ТИХОМИРОВ Олександр Деонисович,
Національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри теорії держави та права

Захист відбудеться «10» листопада 2009 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «5» листопада 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Стан правової сфери України доби Незалежності характеризується очевидним відставанням необхідних змін і трансформацій від суспільних потреб і, як наслідок, падінням якості правового життя. Наростання кризових явищ виявляє себе у законодавчому регулюванні суспільних відносин, де визначальною стає тенденція падіння авторитету Закону та зниження ефективності правового регулювання. Це має прояв у зростанні загальної кількості правопорушень, у структурних змінах злочинності, збільшенні латентних злочинів і правопорушень, поширенні тішових квазі-правових практик, а відтак – в очевидному зниженні правової захищеності окремої особи і суспільства. Нові загрози постають у стрімкому зростанні зловживань правом (найбільш цинічним і небезпечним різновидом якого є рейдерство за участю чиновництва і суддів), яке за певними ознаками набуває статусу „епідемії” і стрімко підриває „правове здоров'я” суспільства. Порушення права представниками державної влади, елітою вкрай негативно позначаються на економічних, соціальних, духовних показниках стану суспільства і, як тенденція до зростання, становлять велику загрозу для самих підвалин його існування.

Ця надзвичайно загрозлива і тривожна ситуація вимагає рішучих і послідовних дій суб'єктів формування та реалізації правової політики в Україні на основі ґрунтовних наукових розробок і рекомендацій, які відбивають всі складності та протиріччя трансформаційних процесів і здатні скерувати зусилля суспільства і влади на перелом негативних тенденцій.

Важливою передумовою якісних перетворень у правовій сфері є сучасне доктринальне супроводження, відслідковування та осмислення наявних тут процесів і тенденцій, напрацювання концептуальних засад, методів, технологій і засобів формування та підтримання правового порядку у прийнятних для суспільства параметрах. Розуміння та інтеграція у теоретичні концептуальні моделі всіх визначних чинників, які впливають на стан правового упорядкування життєдіяльності українського суспільства, відкривають можливості для прикладних і практично орієнтованих розробок та удосконалення правоохоронної і правозахисної діяльності.

Проте, слід визнати, що стосовно правового порядку вітчизняна юриспруденція не напрацювала необхідного для забезпечення якісних зрушень у цій царині теоретичного і прикладного підґрунтя. Необхідність розробки теорії правового порядку, яка враховувала б особливості сучасного правового розвитку України як у самій державі, так і в усьому світі, є безумовним імперативом, що визначає розмір „боргу” правників перед суспільством. Та обставина, що вітчизняними вченими-юристами за період Незалежності не підготовлено жодного монографічного дослідження із цієї проблематики, є свідченням гостроти питання.

Отже, актуальність теми дисертаційного дослідження визначається необхідністю осягнення комплексу теоретичних питань, які характеризують природу, генезу, стан і закономірності становлення та розвитку правового порядку в умовах, в яких розгортається правове буття українського суспільства, з'ясування основних шляхів і напрямків, за якими можуть бути успішно вирішені завдання забезпечення правового порядку у контексті трансформаційних процесів, які переживають нині людство та Україна.

Стан правового порядку у суспільстві є показником цивілізованості соціуму, його здатності організовувати свою життєдіяльність на засадах права, реально втілювати у повсякденну практику принципи свободи, справедливості та рівності. Та обставина, що для України немає іншого вектора розвитку, вимагає мобілізації всіх засобів розбудови й удосконалення такої моделі правового упорядкування, яка наближала б її до цивілізаційних стандартів та забезпечувала народу країни гідні умови буття.

Отже, тут постає складна і масштабна практична та обумовлена цим значуща теоретична проблема, дослідження якої має стати пріоритетним напрямком багатьох наук і юриспруденції, зокрема.

Свого часу зусиллями теоретиків права (М.Г. Александров, С.С. Алексєєв, В.К. Бабаєв, В.М. Баранов, В.В. Борисов, В.В. Варчук, М.В. Вітрук, П.С. Граціанський, Н.Л. Гранат, А.Ф. Гранін, В.В. Кайназаров, Г.С. Котлярєвський, В.В. Лазарєв, О.П. Мовчан, О.Ф. Мураметс, П.О. Недбайло, В.С. Нерсєсянц, А.С. Піголкін, О.О. Піонтковський, С.В. Полєніна, Т.Н. Радько, П.М. Рабінович, Ю.О. Тихомиров, Б.В. Саванелі, І.С. Самощенко, М.С. Строгович, Т.М. Шамба, Л.С. Явич та ін.) та представників галузевої юриспруденції (Д.Н. Бахрах, Я.М. Брайнін, В.Н. Бутілін, К.Ф. Гупенко, І.Н. Даньшин, В.І. Євінтов, М.І. Єропкін, А.П. Ключніченко, О.Є. Кутафін, В.О. Лучін та ін.) було створено значний пласт літератури з проблематики правового порядку. Проте, зміна суспільно-політичних, економічних і правових координат функціонування суспільства після набуття Україною незалежності девальгувала значний масив теоретичних розробок, які були розраховані на інші ідеологію і практику забезпечення правового порядку. Тому у контексті нових умов накопичені юриспруденцією знання вимагають переосмислення, аналізу і розвитку на сучасному методологічному підґрунті.

Це визначило предмет і методологію дослідження правового порядку таким чином, щоб до певної міри заповнити наявний у цій царині теоретичний вакуум та екстраполювати набуті юриспруденцією положення і висновки на досягнення правового порядку в суверенній Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з програмою Міністерства освіти і науки України „Актуальні проблеми побудови демократичної, соціальної, правової держави відповідно до положень Конституції України”, планом наукових досліджень Одеської національної юридичної академії „Традиції та новації в сучасній українській державності та правовому житті” (державний реєстраційний номер 0106U004970) на 2006–2010 рр. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною наукових досліджень кафедри теорії держави і права ОНЮА, яка здійснює розробку наукової теми „Традиції і новації у правовому житті України (теоретичний) аспект” на 2006–2010 рр.

Мета і завдання дослідження. Стратегічною метою дослідження є розгортання смислів правового порядку як універсальної риси сучасної соціальної життєдіяльності, розширення масштабів теоретичного і прикладного бачення правового порядку у суверенній Україні у наявній ситуації його реального стану і доктринального опанування.

Визначена мета зумовила постановку та вирішення таких завдань:

розглянути особливості правового порядку як специфічної правової реальності для визначення стратегії та методологічного інструментарію досягнення цього феномена;

з'ясувати інтерпретації правового порядку в координатах основних концепцій праворозуміння;

відслідкувати ідейні витoki й генезу філософського і доктринального підґрунтя сучасного розуміння правового порядку;

проаналізувати теоретичні та прикладні знання стосовно категорії правового порядку та рівень досліджень правового порядку в Україні;

виявити головні передумови та іпостасі сучасного правового порядку, особливості його сприйняття буденною, професійною і доктринальною правосвідомістю;

охарактеризувати правовий порядок у вимірах сучасної правової аксіології;

з'ясувати антропологічні детермінанти правового порядку;

визначити категоріальний статус правового порядку у контексті його співвідношення з основними поняттями теорії права;

здійснити типологізацію теоретичних та емпіричних моделей сучасного правового порядку;

висвітлити явища й процеси соціального життя, які у своїй динаміці впливають на правовий порядок сучасної України;

з'ясувати роль громадянського суспільства як фактора становлення, забезпечення і розвитку правового порядку;

з'ясувати тенденції сучасного правового порядку України у контексті взаємодії його національного, інтеграційного і міжнародного різновидів;

виявити вплив правової культури і правового менталітету на стан правового порядку суверенної України.

Об'єктом дослідження є правовий порядок як універсальна риса соціальної життєдіяльності у ракурсі упорядкованого правом суспільного буття.

Предметом дослідження є витoki, іпостасі та детермінанти становлення і забезпечення сучасного правового порядку, тенденції його розвитку в умовах суверенної України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої в роботі мети застосована комплексна дослідницька програма, яка при розгляді процесів статичної й динамічної правового порядку ґрунтується на методологічному різноманітті та використанні ієрархії парадигм, підходів, методів і принципів.

Автор поділяє методологічну позицію (В.М. Казаков) щодо необхідності виокремлення в рамках загальної теорії права філософії права, соціології права і теорії права. Стає все очевиднішим, що ні філософський, ні соціологічний чи юридичний аспекти дослідження правового порядку не здатні повною мірою розкрити унікальні можливості категорії „правовий порядок”. Принцип методологічного плюралізму уможливорює дослідження правового порядку у його варіантному контексті, більш глибоко виявляти його природу, пояснювати універсальність цієї категорії. Більше того, це сприяє поступальному розвитку як самої теорії правового порядку, так і теорії права взагалі.

Методологічну основу дисертації становить поєднання класичної (історичний, формально-юридичний та порівняльно-правовий методи) та сучасної методології (феноменологічний, антропологічний і синергетичний підходи та герменевтичний метод).

Дослідження правового порядку в Україні, феномена, який має глибокі соціальні та історичні витоки, вимагає звернення до його історичного коріння, що обумовлює використання історичного метода, у рамках якого застосовуються прийоми ретроспекції, історичного порівняння, історичної аналогії, історичної типізації та історичної періодизації. Формально-юридичний метод уможливив з'ясування місця правового порядку в системі правових категорій. Порівняльно-правовий метод застосовувався для вивчення доктринальних концепцій правового порядку, механізмів його забезпечення з боку державних інституцій і громадянського суспільства та ін.

Феноменологічний підхід розглядає правовий порядок як специфічну правову реальність, форма буття якої характеризується „перетіканням” „головної субстанції” правового порядку (системи усталених у суспільстві, домінуючих правових відносин) у суспільну свідомість в її „знятому” вигляді. І в цьому вигляді вона набирає вже власної нормативності стосовно майбутньої правозначущої поведінки суб'єктів права. Антропологічний підхід висуває суб'єкта права у центр правового розвитку і є підґрунтям становлення сучасного правового порядку. Синергетичний підхід став у нагоді для характеристики природи самоорганізації правового порядку як соціальної системи. Екстраполяція положень синергетики на правовий порядок дає підстави для висновку, що мрії про суспільство, яке було би повністю підконтрольним владі та функціонувало в рамках однозначних управлінських настанов – це ілюзія. Саме синергетична проекція правового порядку здатна виявити нові його змістовні аспекти, які можуть ґрунтовно оновити сучасну теорію правового порядку. Герменевтичний метод озброє дослідника передрозумінням правового порядку, яке послідовно оновлюється у міру осягнення більш глибоких прошарків природи цього феномена.

Теоретичною основою дослідження стали праці класиків філософії і теорії права М. Алексєєва, М. Вебера, Г. Гегеля, Г. Еллінека, Р. Ієрінга, І. Ільїна, І. Канта, Б. Кістяківського, М. Коркунова, С. Муромцева, П. Новгородцева, Л. Петражицького, Дж. Роула, Ф. Тарановського, А. Тойнбі, Є. Трубецького, Ф. Хайєка, Б. Чичеріна, Г. Шершеневича, О. Шпенглера, Р. Штамлера, К. Ясперса та ін. Концептуальні напрацювання і висновки, в яких закладаються підґрунтя сучасного розуміння права і правового порядку, здобуті у працях широковідомих сучасних правників – С. Алексєєва, М. Байтіна, В. Бачиніна, Ж. Бержеля, Г. Бермана, С. Братуся, А. Васильєва, А. Венгерова, М. Вітрука, В. Горішньова, С. Гусарєва, Р. Давіда, М. Дамірлі, В. Дудченко, О. Зайчука, В. Карташова, Д. Керімова, А. Козловського, М. Козюбри, О. Копиленка, О. Костенка, В. Лемака, Л.А. Луць, Г. Мальцева, В. Малахова, О. Малька, М. Матузова, Г. Муромцева, В. Нерсесянца, Ю. Оборотова, Н. Оніщенко, М. Орзіха, М. Оріу, Т. Парсонса, Р. Паунда, О. Петришина, А. Піголкіна, А. Полякова, П. Рабіновича, З.В. Ромовської, Н. Рулана, П. Сандевуара, О. Скакун, О. Сурілова, О. Тихомирова, Ю. Тихомирова, Л. Фрідмена, Є. Харитонова, Р. Циппеліуса, Л. Явича та ін.

Нормативну та емпіричну основу дослідження становлять історико-правові пам'ятники давньоримського, різних епох європейського та вітчизняного права, міжнародні правові документи, чинне законодавство України, матеріали преси та інтернетресурси.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційне дослідження є першим в Україні комплексним теоретико-правовим дослідженням правового

порядку, в якому висвітлюються питання ідейно-правових та історико-цивілізаційних витоків, концептуальних засад та шляхів становлення сучасного правового порядку і тенденцій його розвитку.

Наукова новизна полягає в таких основних положеннях, висновках і пропозиціях:

уперше:

поставлено та проаналізовано проблему розуміння правового порядку як специфічної правової реальності, унікальна природа якої набуває специфічних форм (іпостасей) буття і сприйняття її людиною. Правовий порядок не належить до числа тих правових явищ, які у всій повноті можуть спостерігатися як щось конкретно-опредмечене. Матеріального, предметного характеру правовий порядок набуває від правозначущих дій соціальних суб'єктів. Відтак, вона є наявною правовою реальністю, яка складається з матеріального та ідеального компонентів, і поєднує в собі загальнолюдські, соціальні та правові витоки;

обґрунтовується, що зведення правопорядку до сукупності певних складових правової реальності (правомірна поведінка, правові відносини) нездатне з'ясувати його власну природу, не утворює самостійної „правової матерії”, і є просто синонімом, модифікацією сукупності правомірної поведінки чи правовідносин. Реальне ж правове буття суспільства, окремих людей та їхніх об'єднань повсякчас вказує на те, що ця особлива правова реальність утворюється (відокремлюється) від правової поведінки, правових відносин, реалізації права, правозастосування, правових актів, і „додається” до них уже як новий компонент правової реальності;

доводиться, що правовий порядок має певне відношення до „геометрії”, „географії” і темпоральних характеристик суспільного і правового буття, це „фізичний” простір у його конкретному виявленні, один із вимірів людського буття поряд із політичним, економічним, релігійним та ін. Правовому порядку властиві різні іпостасі існування. Це втілене у дійсність (реальність) право, правова поведінка, правові відносини, образ правового порядку у людській свідомості. Інтегруючись у певну цілісність, ці феномени утворюють нову правову „матерію” – устрій правового життя суспільства, в координатах якого побутують суб'єкти права і який і є правовим порядком;

обґрунтовується змістовна відмінність категорій „правопорядок” і „правовий порядок”. Категорія „правопорядок” обмежує свою змістовність „порядком у праві”. Адекватною широкому розумінню правового упорядкування суспільної життєдіяльності є категорія „правовий порядок”, яка вказує на те, що правовий порядок існує і поза межами права;

зазначається необхідність дослідження антропологічної обумовленості порядку й хаосу, тобто їх зв'язку з людською природою. Результатом дослідження цієї проблеми стає висновок, що сам біологічний організм людини, людська свідомість та форми соціального життя із їхньою повсякденною плинністю владно визначають особливу пріоритетність для людини прагнення до порядку. Тенденція антропологізації правового порядку означає поглиблення „людського” у правовому порядку, тобто все більше втілення людської природи, іманентних якостей людини у самому феномені правового упорядкування;

пропонується до використання у доктринальній практиці категорії „образ правового порядку”, яка може стати ефективно працюючою у процесі осягнення

правопорядку саме тому, що цей феномен існує у різних „іпостасях”: і як порядок у самому праві, і як порядок у суспільних відносинах, і як уявлення про нього у суспільній свідомості. Визначальна іпостась правопорядку – це його „буття” у свідомості особи, групи людей, цілого суспільства, яке набуває форми образів ідеального і реального упорядкування правом суспільного життя;

пропонується ціннісне визначення правового порядку, яке ґрунтується на тому, що в результаті домінування у правовому житті суспільства правомірної поведінки, правових відносин, належної правореалізації і правозастосування створюється правове благо, яке задовольняє потреби особи і суспільства у сприятливому (безпечному, організованому, передбачуваному) правовому бутті;

вироблено феноменологічне визначення правового порядку як відносно усталеної й мінливої картини правового буття суспільства, яка утворюється домінуванням у ньому правозначущої поведінки і правових відносин, що ґрунтуються на цінностях свободи, справедливості і формальної рівності та виявляє себе як правова захищеність, безпека й упорядкованість суспільної життєдіяльності, функціонування надійних гарантій реалізації прав та інтересів особи, ефективного функціонування інституцій громадянського суспільства і механізмів державної влади;

обґрунтовуються постановка і дослідження категорії „сучасний правовий порядок”, що ґрунтується на розумінні плюралістичності правових джерел, є легітимним, легальним, морально обґрунтованим і релігійно вивіреном, економічно доцільним. Сучасний правовий порядок – це громадянський правовий порядок, оскільки його образ, стандарти та підтримка продукуються і легітимуються громадянським суспільством, транслиуються ним на державу;

розробляється типологія правового порядку, яка передбачає розмежування міжнародного, інтеграційних і національних правових порядків; у складі національного правового порядку вирізняються регіональний (область, провінція, воєводство тощо), місцевий (район, місто, село) та локальний. Галузевий зріз правового порядку виявляє конституційно-правовий, адміністративно-правовий, адміністративно-процесуальний, цивільно-правовий, цивільно-процесуальний, екологічний, кримінально-правовий, кримінально-процесуальний та ін. Існування у системі права таких утворень як публічне і приватне та матеріальне і процесуальне право дає підстави для визначення і відповідних правопорядків;

по-новому:

інтерпретується співвідношення законності і правового порядку. Доводиться, що сприйняття правопорядку як наслідку, результату законності не тільки деформує розуміння соціальної обумовленості та цінності правового упорядкування суспільної життєдіяльності, неадекватно перебільшує значущість законності у співвідношенні категорій „законність” і „правопорядок”, але й поширює етатизм на правові явища, життєво важливі для суспільства в цілому, занижує масштаб значущості правового порядку як соціальної та особистісної правової цінності;

розглянуто роль громадянського суспільства і держави у встановленні й забезпеченні сучасного правового порядку. Будучи двома органічними засадами суспільного буття, громадянське суспільство і держава є необхідними компонентами врівноваженого суспільного розвитку. Держава сама по собі деградує, якщо до процесу збереження та підтримки правового порядку і правозаконності

не виявляють належної і систематичної уваги інституції громадянського суспільства (політичні організації, громадські об'єднання, преса, релігія). Тільки тоді, коли держава як монополіст такого легітимного порядку, який володіє стійкістю і правовою законністю на території країни, спирається на підтримку суспільства, вона сама і забезпечуваний нею правовий порядок набувають високої соціальної цінності;

виришується проблема „гарантій” правового порядку. Ця категорія не відбиває складного і нелінійного співвідношення і причинно-наслідкових зв'язків між економічними, соціальними, політичними, ідеологічними і правовими умовами життєдіяльності суспільства та правовим порядком, який утворюється у ньому. Про гарантії необхідно ставити питання в іншому, прагматичному ракурсі. Суспільство й особа мають бути впевненими у тому, що існують засоби й сили, які можуть надійно забезпечити необхідний рівень правового упорядкування. Але ж якщо такого не сталося, то вони мають право і на відшкодування збитків, які спричинені незабезпеченням належного правового порядку. Отже, „гарантом” правового порядку має бути „призначена” держава, яка в особі уповноважених органів не тільки забезпечує його, але й відповідає перед суспільством і окремими громадянами за його реальний стан;

обґрунтовується необхідність застосування „технологічного” підходу до правового порядку, технологічного оснащення всього процесу його формування і забезпечення;

удосконалено:

систематику підходів, інтерпретацій і визначень правового порядку, представлених у працях вітчизняних правників. З'ясовано, що домінуючим у розумінні правового порядку було його пояснення як наслідку законності та результату зусиль державної влади. Таке доктринальне і прикладне його сприйняття значною мірою зберігається й у сучасній українській юриспруденції;

доктринальні позиції щодо розвитку сучасних інтеграційних процесів у правовій сфері і становлення інтеграційних правових порядків;

набули подальшого розвитку:

ідеї щодо витоків і генези правового порядку, його апробації юридичною практикою у контексті цивілізаційного правового розвитку, починаючи з античної епохи, через епоху середньовіччя, модерну добу, до нового часу, що дає підстави розглядати його як компонент правової культури;

підходи щодо досягнення правового порядку у співвідношенні з широким спектром правових категорій (норми права і нормотворчість, реалізація права і правозастосування, правові відносини, правові акти, правова поведінка і юридична відповідальність, механізми правового регулювання, законність і правозаконність, правова політика та ін.);

положення про розмежування правового порядку як результату діяльності держави (офіційний правопорядок) і як наслідку масової, стихійної соціальної діяльності людей по реалізації права (громадянський правовий порядок);

ідеї про розуміння правової законності як принципу діяльності державного апарату;

положення щодо інституціоналізації міжнародного правового порядку та посилення його взаємодії з національними правовими порядками;

висновки, що у ментальній схильності українського суспільства до усталеності, розміреності й упорядкованості містяться глибинні духовні ресурси і „народний правовий капітал” успішного реформування правового порядку в сучасних умовах.

Практичне значення одержаних результатів. Формулювання концептуальних засад сучасного правового порядку є внеском автора у розвиток української юриспруденції і закладає теоретичні підвалини для глибинних трансформацій правової політики України щодо правового упорядкування суспільної життєдіяльності.

Основні положення, висновки та рекомендації дослідження можуть бути використаними у:

науково-дослідницькій роботі – для розвитку започаткованих у дисертації актуальних проблем правового розвитку;

законотворчій діяльності – при розробці нормативних актів у сфері правоохоронної діяльності та залучення до неї інституцій громадянського суспільства;

правоохоронній практиці – для реформування правоохоронної сфери, зокрема, створення інституцій координації діяльності у сфері забезпечення правового порядку, забезпечення органів місцевого самоврядування правовими, організаційними та інституційними засобами впливу на забезпечення правового порядку на відповідних територіях;

сфері підготовки професійно-юридичних фахівців – при розробці навчальних програм із теорії держави і права, судових і правоохоронних органів та галузевих навчальних дисциплін.

Результати дослідження використано при викладанні навчальних дисциплін „Теорія держави і права” та „Проблеми теорії держави і права” для студентів Одеської національної юридичної академії та курсантів і слухачів Одеського інституту внутрішніх справ Харківського національного університету внутрішніх справ. Матеріали дослідження використані при підготовці більше 15 навчальних і методичних розробок, зокрема „Основи правознавства України”, „Теорія держави і права”, „Проблеми теорії держави і права”, „Філософія права” та ін.

Особистий внесок здобувача. Сформульовані в роботі положення і висновки ґрунтуються на особистих дослідженнях автора. Для аргументації окремих положень роботи використовуються праці інших учених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії держави і права, на методологічному семінарі професорсько-викладацького складу Одеської національної юридичної академії, на більше ніж двадцяти міжнародних наукових конференціях, зокрема: „Актуальні проблеми діяльності ОВС по попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів” (19–20 жовтня 2000 р., Одеса), „Основні напрямки реформування ОВС в умовах формування демократичної держави” (14–15 жовтня 2004 р., Одеса), „Актуальні проблеми застосування цивільного процесуального кодексу та кодексу адміністративного судочинства” (25–26 січня 2007 р., Харків), „Институциональная система государства: проблемы формирования и перспективы развития” (18–19 травня 2007 р., Белгород), „Верховенство права в адвокатській діяльності” (14–15 грудня 2007 р., Київ), „Актуальные проблемы права и судебной власти

в современном российском обществе" (11 квітня 2008 р., Краснодар), „Российская государственность и право: современное состояние и перспективы развития". (23 травня 2008 р., Москва), „Сучасний правопорядок: національний, інтеграційний та міжнародний виміри" (13–14 червня 2008 р., Одеса), „Инновации в юридическом образовании: содержание, технологии, управление" (31 жовтня 2008 р., Мінськ), „Четверті Прибузькі юридичні читання" (28–29 листопада 2008 р., Миколаїв), „Законність і правопорядок у сучасній Україні" (19–20 грудня 2008 р., Одеса), „Право и правосудие: теория, история, практика" (18 травня 2009 р., Краснодар), на II Львівському міжнародному форумі „Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні" (26–29 травня 2009 р., Львів), на більш як 15 всеукраїнських конференціях, зокрема: „Боротьба з наркобізнесом: проблеми і шляхи вирішення" (2002 р., Одеса), „Другі Прибузькі юридичні читання" (24–25 листопада 2006 р., Миколаїв), „10-а ювілейна звітна наукова конференція професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА" (27–28 квітня 2007 р., Одеса), „Правове життя сучасної України" (2008 р., Одеса), „Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку сучасної економіки України" (14 листопада 2008 р., Донецьк), та щорічних (з 2001 по 2004 р.) науково-теоретичних конференціях професорсько-викладацького складу ОІВС НУВС, на науково-теоретичних конференціях професорсько-викладацького і аспірантського складу Одеської національної юридичної академії (з 2001 по 2009 р.).

Публікації. Основні результати й положення дисертації викладені у більше ніж 70 публікаціях здобувача, серед яких 2 монографії, 34 статті у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України, 29 інших публікацій, 7 навчальних та навчально-методичних посібниках, 2 з яких мають гриф МОН України.

Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження і складається зі вступу, семи розділів, поділених на 28 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 469 сторінок, з яких 58 сторінок – список використаних джерел, що вміщує 705 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено зв'язок з науковими планами, поставлено мету та визначено завдання дослідження, його об'єкт, предмет, методологію, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їхню апробацію та опублікування.

Перший розділ „Методологія осягнення сучасного правового порядку" складається із чотирьох підрозділів і присвячений характеристиці правового порядку як специфічного різновиду правової реальності та методологічного інструментарію, застосування якого відкриває можливості розуміння процесів правового упорядкування сучасного суспільного життя.

У **підрозділі 1.1. „Правовий порядок як специфічна правова реальність"** здійснено аналіз різних форм прояву правового порядку у суспільному житті. Це дає підстави характеризувати його як цілісне інституційне соціально-правове явище, що являє собою самостійний феномен правової реальності. Правовий порядок є загальноновизнаним наочним фактом і невід'ємною частиною існуючого

у суспільстві офіційного, публічного і приватного правового життя, яке щоденно має прояв у різноманітних обставинах життєдіяльності окремих особистостей та спільног. Матеріального, предметного характеру правовий порядок набуває від правозначущих дій соціальних суб'єктів (правотворення і реалізації права, правозастосування, тлумачення правових приписів тощо), які утворюють певний стан правової упорядкованості суспільного життя. Правовий порядок у такому розумінні постає як важлива сфера буття суспільства, що взаємодіє зі всією системою суспільних відносин та зв'язків, існує як певна форма правової реальності.

Правовий порядок побутує як специфічна, „видима і невидима” правова реальність, як феномен, „предметність” якого утворюється із матеріального та ідеального компонентів. Тому зведення правового порядку в координатах класичної методології до сукупності окремих компонентів правової реальності (правомірна поведінка, правові відносини) нездатне з'ясувати його власної природи. Якщо припустити, що правовий порядок існує у царині тільки цих правомірних явищ, це означає, що він не має свого власного „тіла” і є просто синонімом, модифікацією сукупності правомірної поведінки чи правовідносин, не утворює самостійної „правової матерії”. Але реальне правове буття суспільства, окремих людей та їхніх об'єднань водночас вказує на те, що ця особлива частина правової реальності утворюється і відокремлюється від правової поведінки, правових відносин, реалізації права, правозастосування, правових актів, і „додається” до них, існує вже як нова, самостійна складова правової реальності.

У *підрозділі 1.2. „Методологічні засоби осягнення правового порядку”* обґрунтовується, що правовий порядок постає як особливий соціально-правовий феномен, осягнення якого потребує адекватної йому методології. Ефективність проникнення у глибину природу правового порядку відкриває можливість зрозуміння всієї системи детермінант буття правового порядку. Щоби бути осягненим, правовий порядок як правова реальність вимагає від дослідника застосування всіх накопичених юриспруденцією знань, досвіду, виробленого арсеналу методів, засобів і форм. Ідея права, якою просякнуте сприйняття правового порядку, концептуальна ідея розмежування права і закону, що задає єдине змістовне поле дослідження правового порядку, розширює горизонт його розуміння не як наслідку закону і законності, а як результату виявлення та іманентно властивого людині суспільного буття права.

Методологія постмодерну пропонує юриспруденції велике розмаїття дискурсів, що здатні взаємоповнювати один одного. В осягненні правового порядку будуть плідними феноменологічний, герменевтичний, синергетичний, антропологічний та інші підходи. Розуміння природи невідворотних змін у соціальному та правовому бутті, формування адекватної цим трансформаціям правової парадигми, вироблення ефективних в умовах мінливості правового буття засобів впливу на правову упорядкованість суспільної життєдіяльності стає можливим на основі виходу юриспруденції на рівень застосування новітньої, евристичної методології правового пізнання.

У *підрозділі 1.3. „Дослідницькі стратегії осягнення сучасного правового порядку”* презентуються можливості розверстки на правовий порядок феноменологічного, герменевтичного та синергетичного підходів.

Здатність феноменології реконструювати всесвіт у всій його повноті і багатоманітності, її спроможність скерувати юриспруденцію на описування простих ситуацій, із яких складається правове буття (укладання договору, купівля-продаж речей, виконання трудової угоди, дотримання правил дорожнього руху, виконання батьківських обов'язків і т. ін.), відкривають правовий життєвий світ. Це проєкція на правовий порядок „здорового людського глузду”, сприйняття цього феномена людиною таким, яким він (правовий порядок) є у її житті, смислоутворюючою умовою її соціального і правового буття. Феноменологія дає підстави для розмежування понять „правопорядок” і „правовий порядок”. Перше обмежує свою змістовність „порядком у праві”, а друге вказує на те, що правовий порядок існує і поза межами права. Саме феноменологічний підхід до правового порядку відкриває можливості віднаходити у самій людині умови, що актуалізують погляд на правову упорядкованість світу і правове буття, інтерпретувати його як іманентно властивий цивілізованій людині, а, отже, і реконструювати адекватні цивілізованій людській спільноті засоби і методи формування та підтримання такого порядку.

Герменевтична методологія відкриває нові можливості осягнення правового порядку у вирішенні проблеми „передрозуміння”, за допомогою якого дослідникові відкривається відповідний предмет. У роботі із цим предметом та у взаємодії з ним переглядається і модифікується передрозуміння. Результат служить гіпотезою для нової інтерпретації, при цьому вже покращувана теза ще раз коригується і поглиблюється; це відбувається багато разів: розуміння, таким чином, поглиблюється і розширюється.

Потенціал синергетичного підходу полягає в переході від дослідження простих систем до складних, від закритих до відкритих, від лінійності до нелінійності, від розгляду рівноваги і процесів поблизу рівноваги до делокалізації і нестабільності. Це вказує на те, що без процесів спонтанної самоорганізації, тобто без хаосу, неможливий будь-який розвиток, а проблема порядку постає в іншій перспективі (І. Пригожин).

Синергетичний зріз правового порядку розвіює ідеологічно нав'язаний міф про суспільство і правовий порядок у ньому, які були би повністю підконтрольними державній владі (В.М. Казаков). Із цих позицій мають бути реалістично оцінені управлінські можливості влади, тому що тільки так можна „поосильно” завантажити її функціонально й отримувати необхідний соціальний ефект від її діяльності. У результаті синергетичної транскрипції проблема правового порядку здатна набути нових змістовних відтінків, виявити такі грані і ресурси, які у межах власного інструментарію правознавства знайшлися б не скоро.

Отже, застосування новітнього методологічного інструментарію розширює й уявлення про правовий порядок, про його непізнані в рамках класичної методології сторони, що знов-таки, приводить до залучення вже нових засобів.

У підрозділі 1.4 „Правовий порядок у контексті праворозуміння” зазначається, що дослідження співвідношення права і правопорядку відкриває властивості цих феноменів на основі їх зіставлення, віднайдень у кожному з них потенціалу, що „схований” в іншому: право отримує своє „продовження” у стані упорядкованості суспільного життя, а правовий порядок і створює той правовий „клімат” у суспільстві, в якому тільки і можуть розкритися потенційні можливості і глибинна природа права. Давню наукову традицію має ототожнення права і правопорядку,

що пояснюється не тільки притаманним філософії і теорії права метафоричним сприйняттям (право – це певний порядок життя суспільства, правопорядок – це право у дії), але й теоретичним та емпіричним підґрунтям (це право, втілене у житті) (Р. Ципеліус). Різноманітні грані співвідношення правопорядку і права виявляються у світлі домінуючих у юриспруденції концепцій праворозуміння.

Природно-правовий підхід до осягнення права має потужний вплив на інтерпретацію правопорядку як такого, що має витоки і обґрунтування у природі людини, природі речей.

Із позицій позитивізму право і є зовнішнім порядком, що підтримується за допомогою примусу з боку держави, продукує переважно конформістську законслухняну поведінку. Право за його сутністю визначається як нормативна форма упорядкування, стабілізації і відтворення суспільних відносин, підтримувана (охоронювана) засобами юридичного процесу і державним примусом. При викладеному погляді на сутність права воно отожднюється з правопорядком (О.Е. Лейст). Найрадикальнішим тут залишається Г. Кельзен, який вважає, що правопорядок і право суть рівнозначні поняття, що правопорядок і держава – тотожні явища.

Етатистський тип праворозуміння зводить право до формальних джерел, передусім, до закону, а правопорядок – до результату законності. Розуміння правопорядку як виявлення наслідку та результату законності так чи інакше веде до визнання монополії держави на досягнення такого стану, і породжує твердження, що правопорядок і законність виникають та існують там і тоді, де і коли державна влада у них зацікавлена. Проте, очевидно, що сама по собі влада не може бути зацікавленою у законності і правопорядку, оскільки це покладає на неї обмеження і зобов'язує діяти у певних рамках. До „зацікавленості” влади у правопорядку її мають спонукати правові, політичні і соціальні механізми впливу на неї з боку суспільства, особливо громадянського суспільства.

Другий розділ „Ідея правового порядку у світовій думці” складається з чотирьох підрозділів і присвячений дослідженню ідейних витоків і генези розуміння правового порядку у світовій літературі.

У підрозділі 2.1. „Формування уявлень про правопорядок в античній політико-правовій думці” зазначається, що звернення до правопорядку в античному світі для осягнення сучасного правового порядку в Україні є значущим не тільки для опанування цікавих історико-правових фактів. Ці факти можуть свідчити про те, що витоки правового порядку у країнах західного світу мають глибоке історичне коріння. Окрім цього, це може пояснити прихильність сучасних правових систем до певних типів правового упорядкування вже у теперішній час.

Класичними прикладами правового розвитку епохи античності є держави Стародавньої Греції і Стародавнього Риму, де було створено дієві соціальні, політичні і правові механізми забезпечення правового порядку у суспільному житті. У найзагальнішому вигляді – це сила і вплив громадянського суспільства, визнання громадянином автономним від влади суб'єктом права, наявність процедурних механізмів захисту прав особистості, політико-правова відповідальність посадових осіб за результати своєї діяльності та ін.

Давньогрецькій філософській думці є властивою невіддиференційованість понять „правапорядок” та „порядок”. Термін „порядок” був одним із

найулюбленіших у всіх грецьких мислителів. Вони розмірковували про порядок у найрізноманітніших сферах людського життя, тому цей термін уподібнювався поняттям „упорядкованість”, „лад”, „устрій”, „ряд”, „розряд”, „благоустрій” тощо. Проте, повністю раціоналістичного характеру політико-правові доктрини Еллади не набули. Давньогрецькі мислителі були впевнені не тільки у прямому впливові світового порядку (гармонії) на правовий порядок, але й у зворотному впливові. Порушення законів, обрядів та традицій, на думку полісного суспільства, тягло за собою порушення світової гармонії, а це, у свою чергу – неминучу кару богів.

У римській правовій думці було здійснено певну, хоча й не остаточну секуляризацію правопорядку, його відокремлення від інших філософських категорій, пов’язаних з порядком. Новацією римської юриспруденції стало введення дихотомії публічного та приватного правопорядків. Традиційно саме приватне право вважається головним надбанням Стародавнього Риму, але, якщо говорити про правопорядок, то не менш важливим є й публічне римське право. У Римі саме громадянин був носієм публічно-правового начала. Отже, основою правопорядку була людина, а не якийсь механізм, що складається із тих або інших елементів (податків, армії, в’язниць тощо). Римське поняття *statum*, яке можна співвіднести з правопорядком, позначало сукупність громадян, що володіли в *comitia curiata* всією повнотою *imperium* (вищої влади), що не відокремлювали свій особистий інтерес від інтересу загального, публічного. Гарантією та підґрунтям правопорядку була відносно висока для свого часу правова культура, правова та політична активність римських громадян. Доконаним фактом є обов’язок повнолітніх громадян знати Закон XII таблиць. Ще одним важливим здобутком римської юридичної думки стало усвідомлення тісного зв’язку між правопорядком та державою, правовою культурою населення та державністю.

У підрозділі 2.2. „*Правопорядок у контексті середньовічного праворозуміння*” підкреслюється, що в середні віки триває розвиток правової науки, з одного боку, зберігаючи античну традицію, з іншого, долаючи деякі помилкові її положення. Як вірно зазначають сучасні дослідники, за доби середньовіччя права було ні „багато”, ні „мало”, і воно не було відсталим та нерозвинутим. Права було рівно стільки, скільки було необхідно суспільству тієї доби, і в багатьох випадках замість нього діяли інші соціальні регулятори, які іноді виявлялися навіть більш ефективними, ніж воля суспільства та влада суверена” (В.В. Момотов). Доба середньовіччя внесла нові риси в уявлення про правопорядок, який формувався в рамках теологічного світогляду, станових обмежень та локалізованої у межах громади (комуни, манора, монастиря) свідомості. Характерною є термінологічна невизначеність правового порядку, який постає як туманний, але привабливий образ належного способу життя, невіддільний від інших параметрів соціального буття, а саме морального стану, стану релігійності суспільства. Характерною рисою розуміння правового порядку було усвідомлення його ієрархізації, яка цілком пронизувала свідомість середньовічної людини. Слід зазначити, що у міру централізації середньовічної держави та становлення королівської влади як представниці порядку у безпорядку, складалося уявлення про вирішальну роль саме державної влади у встановленні та підтриманні правопорядку – миру. Правопорядок середньовічного суспільства і відображаючи його правосвідомість мали глибоко символічний та ритуальний характер.

У підрозділі 2.3. „*Правопорядок у розумінні філософів права модерної доби*” наголошується, що концепт модернізму та модерної правосвідомості, який веде свій початок із доби формування національних держав у Європі, тобто з XVI ст., є провісником нових тенденцій у розвитку правового порядку. Простежується наступність ідей попереднього періоду, зокрема, збереження ієрархізації соціальних та правових явищ. Але суттєво змінюється основа ієрархії: в її центрі опиняється людина. Людину розглядають як сполучну ланку всієї світової ієрархії. У людині існує безмежна можливість пізнання, що ріднить її з Богом. Вважалося, що чесноти людини піклуються не тільки про приватне, але й про суспільне благополуччя, і це робить її богорівною. Правопорядок разом із приватною власністю, сім'єю, миром та справедливістю належить до фундаментальних принципів людського співжиття, оскільки вони засновані на законах Бога, природи і загальних людських законах. Це обумовлює множинність засобів його підтримання, і особливо – суспільних гарантій правопорядку. Стверджувалося, що хоча одна людина і здатна створити певний порядок, він буде нетривалим, якщо буде спиратися тільки на плечі однієї-єдиної людини. Набагато краще, якщо він буде спиратися на турботу багатьох громадян, яким буде довірено його підтримку (Н. Макіавеллі).

У підрозділі 2.4. „*Зародження інтегративного розуміння правопорядку у вітчизняній правовій думці (кінець XIX – початок XX ст.)*” характеризується наступний етап генезису і розвитку вітчизняної теорії правового порядку, якому була властива поліпарадигмальність студій правопорядку з тяжінням до його інтегративного розуміння. Відкриття ідеї правопорядку (В.С. Соловйов) є важливим кроком на шляху до побудови етичного суспільства, царства цілей і загальної справедливості. Кожний правопорядок, на думку Й. В. Михайловського, є реалізацією засад природного права у певному соціальному середовищі. Але недосконалість людської природи, недоліки соціального і політичного ладу не дають можливості для безперешкодної дії природного права і досягнення правопорядку. Є. М. Трубецькой сприймав правопорядок як особистісну та суспільну цінність, хоча при цьому застерігав проти отождіння права та правопорядку, правопорядку та миру. На думку І.О. Ільїна, правопорядок є частиною сумісного та безпечного життя, поряд із такими явищами, як національна армія, чесна поліція, правий суд, вірний та мудрий уряд, державна дипломатія, школи, дороги, флот, академії, музеї, лікарні тощо. Досягнення справедливого правопорядку є завжди можливим і в той же час цілком ніколи не досяжним. Справедливий правопорядок вважався єдино можливим, нормальним і здоровим станом права (М.М. Алексєєв). Л.І. Петражицький сприймав правопорядок як результат дії сукупності законів-тенденцій правової психіки і визначав його як міцну координовану систему викликану правом соціальної поведінки. Г.В. Гурвич, представник соціологічної парадигми права, виокремлює чотири види правового порядку: незалежний від держави правовий порядок „чистого” соціального права, норми якого при колізії з нормами права держави мають пріоритет; правовий порядок „чистого” соціального права, яке підлягає опікуванню з боку держави; автономний правовий порядок соціального права, який підкоряє собі державу; правопорядок соціального права, складової системи державного права.

Інтегративна природа правопорядку розумілася як інтереси, які становили зміст громадського життя, не були відособленими і розрізненими, а являли

собою одне ціле. Юридичні інститути, як загальний тип юридичних відносин, також становили одне ціле, а сукупність юридичних інститутів була правовим порядком. За С.А. Муромцевим, правовий порядок – це вся сукупність прав, існуючих у цей час у цьому суспільстві. Це право у збірному розумінні. М.М. Коркунов визначав інтегративну природу правопорядку як сукупність юридичних інститутів. Ідеал правового порядку (Б.О. Кістяківський) мав персоналістський характер і пов'язувався із правовою людиною. Двома сторонами цього ідеалу були особистість, дисциплінована правом та сталим правопорядком, і особистість, наділена усіма правами, якими вона вільно користується. Підкреслювалася також цінність стабільності, наступництва правопорядку. При цьому слід зазначити, що ніхто із визначних юристів доби розвитку юридичної думки в Росії та Україні не ставив собі за мету створити цілісну теорію правопорядку.

Третій розділ „Правовий порядок у проблемному полі сучасної юриспруденції” складається із трьох підрозділів і присвячений аналізу доктринальних та прикладних напрацювань сучасних правників у царині творення теорії правового порядку.

У *підрозділі 3.1. „Правовий порядок як предмет сучасного дискурсу”* зазначається, що у вітчизняній юриспруденції домінує розуміння правового порядку, яке склалося за радянської доби. Тому для з'ясування проблемного поля у царині теорії і практики правового порядку неможливо обійти позиції радянських юристів, які значною мірою визначили доктринальний і прикладний образ правопорядку у свідомості українських правників. У царині дослідження проблематики правового порядку закріпився очевидний парадокс: попри всю ключову значущість і традиційно широке використання, категорія „правопорядок”, проте не має своєї чітко окресленої наукової ніші, яка однозначно сприймалась би науковцями і юристами-практиками. Значний пласт у доктринальних інтерпретаціях правопорядку становили ідеологічно орієнтовані, кон'юнктурні визначення правопорядку.

Переважна більшість фахівців (М.Г. Александров, С.С. Алексеев, В.В. Борисов, І. Сабо, Д.А. Керімов, О.В. Малько, Л.С. Явич) розуміє правовий порядок як стан (устрій, режим) правової упорядкованості суспільних відносин. Ряд авторів (В.М. Казаков, В.В. Лазарев, В.І. Гойман-Червонюк та ін.) конструюють своє розуміння правового порядку на основі правомірної поведінки. Ці досить конструктивні бачення правового порядку часто зводяться нанівець ідеологічними нашаруваннями, які пов'язують його із „законністю”, „державною волею”, „режимом” тощо. Сприйняття правового порядку як наслідку, результату законності не тільки деформує розуміння його соціальної обумовленості та цінності, неадекватно перебільшує значущість законності у співвідношенні категорій „законність” і „правопорядок”, але й поширює етатизм на рівень правових явищ, життяво важливих для суспільства в цілому, знижує масштаб значущості правового порядку як соціальної й особистісної правової цінності. Це збіднює і сприйняття всієї правової реальності, оскільки за межами її осягнення залишаються соціальні підґрунтя, характеристики правового порядку як соціально-правового феномена, буття якого корелюється на рівні основ всієї системи забезпечення цілісності і життєдіяльності соціуму. Різні підходи поєднує те, що правовий порядок виводиться з інших правових явищ, не отримуючи своєї власної

предметної виокремленості. Ототожнення правового порядку і правових відносин чи правомірної поведінки позбавляє його власної якісної визначеності.

У підрозділі 3.2. *„Рівень дослідження правового порядку у сучасному правознавстві”* зазначається, що стан дослідженості того чи іншого феномена можна визначити не тільки за кількістю присвячених йому публікацій – монографічних праць, дисертацій і наукових статей, але й за рівнем проникнення у глибинну його природу.

Розгортання спеціальних досліджень правового порядку у вітчизняній юриспруденції припадає на 70-ті роки, коли були підготовлені докторські дисертації В.В. Борисова та Т.М. Шамби, монографія Л.С. Явича та кілька кандидатських дисертацій. У пострадянський період правники знову повертаються до цієї теми: нові умови правового буття потребують нової теорії правового порядку. Докторські дисертації В.М. Артюмова, В.І. Євінтова, Б.В. Саванелі, В.М. Казакова, Н.О. Духна та ряд кандидатських дисертацій (О.В. Віссаров, С.В. Клевцов, В.В. Колосов, Ю.П. Крисюк, К.В. Макаров, П.С. Назаров, Н.В. Панаріна, Н.І. Привезенцев, Л.В. Ращупкіна та ін.) з теорії правового порядку – це актуалізовані новою правовою реальністю різні за результативністю спроби вийти за рамки його позитивістського бачення. Розгортання теоретико-правничого осягнення правового порядку здійснюється переміщенням цього предмета дослідження в координатах правових явищ і категорій, чим визначається певний пізнавальний „обрій”, чи навіть, рівень гносеологічних потенцій, іманентно властивих обраній дослідницькій стратегії. Проте, і досить побіжного погляду на історіографію досліджень правопорядку буде достатньо, щоб побачити: теоретична юриспруденція не вичерпала можливості пізнання правопорядку в системології правових феноменів.

Характерною рисою новітніх теоретико-правових розвідок правового порядку є поступовий відхід від „статичного” погляду на цей феномен. Динамічний аспект у розумінні правового порядку дозволяє розглядати його як певний процес, „рух”, у ході якого „належне” – вимоги правових норм, правові цінності – перетворюються на „суще”, тобто на реально існуючі суспільні відносини, а відтак – і на певний правовий устрій особистісного і суспільного життя. Інакше кажучи, правовий порядок у цьому сенсі можна визначити не тільки як існуючу практику реалізації правових приписів, норм і цінностей, але і як досягнуту суспільством усталеність правового життя, яка є соціально легітимною і, отже, ствердженою „правовою нормою”. При такому розумінні правового порядку є сенс говорити і про його порушення, і про необхідність охорони.

У підрозділі 3.3. *„Доктринальне і прикладне бачення правового порядку в українській юриспруденції”* констатується, що тематика правового порядку у дослідженнях українських правників має побіжний, або периферійний характер. Показовою є відсутність спеціальних монографічних праць. Теоретичні питання правового порядку висвітлюються здебільшого у підручниках і навчальних посібниках, що об’єктивно визначає задані цим форматом горизонти доктринального бачення, концептуалізацію та спектр обговорюваних проблем.

Підстав для певного оптимізму додає солідарність наукової громадськості у розумінні значущості правового порядку у системі правових категорій, поява дисертаційних досліджень із цієї тематики (Ю.П. Крисюк, Н.В. Панаріна) та низки публікацій відомих учених і практиків (К.К. Афанасьєв, М.І. Козюбра,

О.М. Костенко, Ю.М. Оборотов, Н.М. Оніщенко, О.М. Пасенюк та ін.). Проведення в ОНЮА у червні 2008 р. першої в Україні Міжнародної науково-практичної конференції „Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри” підтвердило зацікавленість правників цією проблематикою. Подальше, більш глибоке осягнення природи та іпостасей правового порядку знайде своє виявлення і в навчальній літературі.

Четвертий розділ „Становлення та головні іпостасі правового порядку” складається із трьох підрозділів і присвячений осмисленню основних форм виявлення та існування сучасного правового порядку.

У підрозділі 4.1. „Хаос, упорядкований хаос і порядок як передумови правового порядку” реалізується підхід, згідно з яким пояснення природи сучасного правового порядку, утворюваного із „броунівського руху” правозначущої поведінки, правових відносин та інших різновидів правової активності, уможливується в рамках розверстки диспозиції „хаос – порядок”. Детермінація хаосу людської поведінки органічною потребою людини до певної міри упорядкованості і безпечності буття та опосередкованість правом являють собою передумови перетворення хаосу на упорядкований хаос і трансформації порядку у правовий порядок. Цим долається полярна догматистська фіксованість порядку і хаосу, утверджується теза, що ті соціальні процеси, які звичайно ототожнювалися з хаосом, безпорядком, деструкцією (посилення соціальної неоднорідності, диференціації, боротьба протилежних суспільних сил, стрімка соціальна динаміка), є не зникненням порядку, а показником зародження нового порядку, у тому числі і у правовій сфері. Правовий порядок постає як живий, постійно рухливий процес, який устанавлюється, але не стає за підтримки домінантних процесів суспільної самоорганізації.

У підрозділі 4.2. „Образ правового порядку” обґрунтовується, що у наукових конструюваннях теорії правового порядку мають використовуватися не тільки результати раціоналізованого аналізу проявів правового (ознаки, інституціональність, характеристики у системі правових засобів та ін.), але й того, що є „другою природою”, що має непередметне, але все ж таки реальне існування людини у життєвому світі. Це ж означає, що цілісний образ правового порядку може скластися тільки у взаємодії раціонального і почуттєвого його осягнення, використання потенціалу всієї духовної культури та інтелектуально-духовного досвіду людини. Категорія „образ” характеризує загальне бачення, „контурне сприйняття”, яке сприяє виробленню загального уявлення про природу, призначення, функціонування правового порядку в оточуючому світі, і тому є передумовою, необхідною „сходиною” у процесі його осягнення. Образ правового порядку – це результат та ідеальна форма відбиття стану правової упорядкованості суспільного буття у свідомості людини, що виникає в умовах суспільно-правової життєдіяльності на основі та у формі властивих праву знакових систем. Із боку почуттєвого пізнання правового порядку його образ живиться правовими відчуттями, сприйняттями та уявленнями, а з боку логічного мислення – правовими поняттями, міркуваннями та висновками. Образ правового порядку виявляє себе в індивідуальному, груповому і суспільному різновидах. Існують також буденний, професійний і науковий (теоретичний) образи правового порядку.

У підрозділі 4.3. „Правовий порядок як правова цінність” наголошується, що у прескриптивному аспекті правовий поняття постає як категорія аксіологічного

плану. Правовий порядок – це характеристика якісного рівня соціального буття, стан суспільних відносин, який утворює атмосферу надійності життєдіяльності соціуму та індивідів. Правовий порядок має високу соціальну цінність через те, що упорядкованість, передбачуваність, і стабільність соціального буття відкриває можливість більшості людей нормально здійснювати свої найважливіші життєві функції – вчитися, працювати, створювати сім'ю, народжувати й виховувати дітей, користуватися власністю, реалізовувати свої здібності і таланти та ін.

У системі правових цінностей правовий порядок посідає чільне місце: правова упорядкованість суспільного життя є не тільки засобом, але й метою стабільного, організованого, передбачуваного буття людини. Тому, будучи правовою цінністю, правовий порядок одночасно є і соціальною цінністю, яка не є тільки похідною від соціальної цінності права. Безумовно, цінність правового порядку коріниться у соціальній та особистісній цінності права. Право являє собою ціннісно-нормативну передумову правового порядку, воно забезпечує упорядкованість життєдіяльності суспільства і безпеку буття особи. Але правовий порядок хоч і виникає як „право у дії”, тобто як реальне здійснення вимог права через відносини його суб'єктів, але таким чином розкриває потенційну здатність права до упорядкування суспільних відносин.

Ціннісне визначення правового порядку означає, що в результаті домінування у правовому житті суспільства правомірної поведінки, правових відносин, належної правореалізації і правозастосування створюється правове благо, яке задовольняє потреби особи і суспільства у сприятливому (безпечному, організованому, передбачуваному) правовому бутті.

П'ятий розділ „Категоріальний статус правового порядку” складається з п'яти підрозділів і присвячений характеристиці правового порядку як категорії теорії права.

У підрозділі 5.1. „Трансформація ознак правового порядку” наголошується, що ознаки і властивості правового порядку характеризують такі прояви його природи, які притаманні саме цьому правовому феномену, вирізняють його серед споріднених правових явищ. Правовий порядок синтезує у собі різні характеристики правового буття, утворюючи ті чи інші „конфігурації” цих ознак у різних умовах. Наприклад, стабільність правового порядку може розглядатися як показник його адекватності умовам соціально-правового розвитку суспільства. Здатність правового порядку до збереження необхідного рівня передбачуваності правових відносин у короткостроковому і середньостроковому періодах та можливість необхідних трансформацій у довгостроковому є необхідним показником того, що протягом тривалого часу він зберігає свою усталеність, а правове життя – стабільність.

Динаміка правового упорядкування суспільної життєдіяльності дає підстави для постановки питання про сучасний правовий порядок, який все більшою мірою є процесом і результатом правової самоорганізації суспільства. Категорія „сучасний правовий порядок” охоплює не всі правові порядки, які існують у сучасності, тобто у даний історичний момент, а тільки ті, якість і рівень яких відповідає домінуючим у сучасних умовах уявленням і критеріям. З іншого боку, категорія „правовий порядок” не співвідноситься з правопорядком в історичному вимірі, тобто це не означає, що йдеться про правопорядок у минулому. Мова, знов-таки, іде про невідповідність конкретного правового порядку певним критеріям і вимогам.

Головною ознакою сучасного правового порядку автор вважає його обумовленість ідеями права як міри свободи, справедливості і формальної рівності. Сучасний правовий порядок має ґрунтуватися саме на плюралістичності правових джерел, передусім на тих, які отримують витoki із природного права, із визнаних цивілізованим світом стандартів прав і свобод людини. Сучасний правовий порядок – це легітимний і легальний порядок у правовій сфері. Адекватність сприйняття правового порядку суспільством не деформується ідеологічними штампами й офіційними міфами. Латентні правові процеси, нелегальні квазі-юридичні практики та інші відхилення від сучасного правового порядку знаходять належну, передусім, доктринальну і професійно-правову оцінку та піддаються раціоналізованам впливам відповідних (передусім, владних) інституцій. Сучасний правовий порядок – це морально обґрунтований і релігійно вивірений, економічно доцільний правовий порядок, а також – громадянський правовий порядок, оскільки його образ, стандарти і підтримка мають витoki із громадянського суспільства, транслиються на державу і здійснюються за його участю і під його контролем.

У *підрозділі 5. 2. „Поняття і визначення правового порядку”* підкреслюється необхідність розмежування понять „правопорядок” і „правовий порядок” як таких, що мають різне змістовне наповнення. Правовий порядок – це фактично існуюча практика плинну правових відносин і процесів, що виникають між людьми і соціальними групами у ході їхньої життєдіяльності. Він характеризує не те, що декларується, а переважно реально працюючі і сприйняті даним суспільством процедури і механізми правового буття. Саме у його рамках здійснюються права й обов'язки, якими володіють суб'єкти права. Правовий порядок має свої специфічні зміст і форму.

Враховуючи різноманіття аспектів і сторін багатогранної природи правового порядку, універсальне, всеохоплююче визначення цього феномена, яке відбило би всі (або хоча б головні) іпостасі буття правового порядку, є малоімовірним. Нинішній стан доктринального опанування правового порядку, завдяки застосуванню сучасних методологічних підходів (феноменологічного, герменевтичного, синергетичного, антропологічного), уможливило вироблення феноменолого-синергетичного, ціннісного визначення правового порядку.

Феноменологічна дефініція правового порядку як відносно усталеної і одночасно мінливої картини правового буття суспільства, утворюваної домінуванням у ньому правозначущої поведінки і правових відносин, що ґрунтуються на цінностях свободи, справедливості і формальної рівності та виражається як правова захищеність, безпека й упорядкованість суспільної життєдіяльності, надійність реалізації прав та інтересів особи, ефективне функціонування інституцій громадянського суспільства і механізмів державної влади, відбиває основні якості сучасного правового порядку.

У *підрозділі 5. 3. „Мета і функції, аксіоми і принципи правового порядку”* підкреслюється, що система соціальних, групових та індивідуальних потреб та інтересів, які задовольняються правовим порядком, генералізує правове упорядкування до певної мети. Мета (і цілі) правового порядку не виводяться „а priori”, абстрактно. Вони формуються системою правових цінностей, які сповідаються, забезпечуються та захищаються всім правовим устроєм суспільства. Тож зрозуміло, що ієрархія цінностей відповідним чином ранжирує і систему

цілей правового порядку. Якщо виходити із твердження, що метою права, як і інших норм суспільної поведінки, є, передусім, бажання зробити можливим мирне співіснування людей (О.І. Ільїн), тобто упорядкованим, організованим, безпечним, то метою права і є правовий порядок як складова загальносуспільного порядку. Отже, якщо метою права є правовий порядок, то метою правового порядку (тобто тим, що має бути досягнуто завдяки забезпеченню правової упорядкованості суспільної життєдіяльності) є результат, якого може бути досягнуто за умови реального втілення у суспільну правову практику таких цінностей як свобода, справедливість, формальна рівність, забезпечення прав людини і суспільна корисність. Правовий порядок як такий спрямовується на досягнення того, щоб належне за правом у результаті закріплення у суспільно-правовій практиці ставало дійсним, опанованим і належним особі та суспільству.

З метою пов'язується і функціональність правового порядку, що виявляється у його різноманітному впливі на життєдіяльність суспільства, причому не тільки у правовій, а й в інших сферах його буття. Функції правового порядку випливають із призначення і потенціалу самого права: правовий порядок постає як ретранслятор тих імпульсів, сигналів та енергетики, які випромінює право. Але ж цим соціальна роль і призначення правового порядку не вичерпується. Правовий порядок, як певна маса „правової енергії” (усталеної поведінки, відносин, інформації тощо) здатний спричиняти самостійний вплив на суспільне буття і саме право. Найявний рівень осягнення правового порядку дає підстави визначати стабілізаційну, правокорекційну, ціннісно-орієнтаційну, виховну, обмежуючу і потребувану його функції.

У *підрозділі 5.4. „Правовий порядок у системі категорій теорії права”* підкреслюється, що дослідження категорії „правовий порядок” навряд чи було би продуктивним поза виявленням її місця і значення в системі категорій права, які, безперечно, мають самостійне методологічне значення. Оскільки норми права утворюють цілісну систему правових приписів, реалізація кожної з них у суспільному бутті утворює „острівки правового порядку”, або „мікроправові порядки”, становить необхідний елемент загальної картини правового порядку, цілісна модель якого формується всією системою діючих правових приписів. Зазначається, що правореалізуюча поведінка утворює „фактичний масив” правового порядку, хоча різні її види (форми реалізації права) відіграють у ньому неоднакову роль. Юридична діяльність, що здійснюється з метою упорядкування та узгодження суспільних відносин, спрямовується на організацію діяльності інших суб'єктів права та є важливим чинником формування правового порядку і „несучою конструкцією”, засобом відновлення правового порядку у випадку його порушення. Правові відносини є, з одного боку, субстанцією, „будівельним матеріалом” правового порядку, а з іншого – самі вони відтворюються на основі вже досягнутого суспільством рівня правового упорядкування своєї життєдіяльності, зрештою характеризуючи рівень правової самоорганізації соціуму. Це додає підстав для критики ототожнення правового порядку із системою правових відносин.

У проблематиці правового порядку правові акти мають окрему змістовну „нішу”. Упорядкованість нормативних, правозастосовчих, правореалізаційних та інтерпретаційних актів становить доволі гостроактуальну проблему юриспруденції, яка ще не отримала належного висвітлення. Разом з тим, правові акти є

самостійним фактичним компонентом правового порядку, його „документальним” відображенням. При цьому кожен із різновидів правових актів – нормативно-правові акти, акти реалізації права, правозастосовчі акти, акти інтерпретації права, – відіграє особливу роль у процесах творення правового порядку.

Наголошується, що законність може бути істиною, такою, що відповідає духові, тобто сутності права, і суто формальною, що зводиться до дотримання будь-яких норм, якщо вони санкціоновані державою. Для першої є необхідними наявність певних суспільних, політичних та ідеологічних передумов, правова культура і повага до права, усвідомлення його необхідності і справедливості, тобто правовизнання (І. О. Ільїн). Для другої все це в кінцевому рахунку є не обов'язковим і навіть не потрібним. Сенс правозаконності означає найсуворіше, неухильне проведення в життя не просто будь-яких норм, а засад гуманістичного права, передусім, основних невід'ємних прав людини, та пов'язаних із ними інших інститутів, у тому числі загальнодемократичних правових принципів народовладдя, приватного права, незалежного правосуддя (С.С. Алексєєв).

У *підрозділі 5.5. „Типологізація правового порядку”* підкреслюється, що сучасний правовий порядок постає як поліструктурний, багаторівневий феномен, правова природа якого віддзеркалює домінуючі нині тенденції до розмаїття правового буття в координатах плюралістичності національних правових культур і нормативності прав людини (Ю.М. Оборотов). Проте, і теоретична, і практична юриспруденція не напрацювали адекватного цій багатоманітності правового порядку системохарактеризуючого категоріального апарату.

Типологізація правових порядків має на меті систематизувати, упорядкувати наукове бачення картини правового буття, відтворити її у багатоманітності складових, їхніх зв'язках і співвідношеннях. Типологізація служить одним із засобів пояснення і створення теорії правового порядку. Множинність правових порядків визначає необхідність вибору обґрунтованих критеріїв для їх типологізації.

З позицій акцентуації ролі суб'єктів творення вирізняють індивідуальний і колективний правові порядки (Ж.Л. Бержель), що у практичному сенсі означає необхідність перенесення акцентів у формуванні правового порядку у площину максимального задіяння особистісного правового потенціалу окремої людини (правової людини). Базовою категорією для класифікаційних операцій із правовими порядками пропонується називати національний правовий порядок, у складі якого є підстави вирізнити регіональний (область, провінція, округ тощо), місцевий (село, місто, район) та локальний (правовий порядок в усталених та інституціоналізованих людських колективах) правові порядки. Національний правовий порядок функціонує у складі інтеграційних і глобального правових порядків. Галузевий зріз вирізняє конституційно-правовий, адміністративно-правовий, адміністративно-процесуальний, цивільно-правовий, цивільно-процесуальний, екологічний, кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, правовий порядок у трудових правовідносинах та ін. Обґрунтовується розмежування сучасного і досучасного, стабільного (усталеного) і нестабільного правових порядків.

Шостий розділ „Соціальний потенціал сучасного правового порядку” складається із трьох підрозділів і присвячений дослідженню соціальних факторів правового порядку.

У підрозділі 6.1. „Суспільство і правовий порядок: взаємна обумовленість” розвивається позиція, що упорядкування, і така його складова як правовий порядок, є необхідною умовою функціонування і навіть самого існування цивілізованої людської спільноти. Людське суспільство як середовище, в якому виникає і функціонує правовий порядок, великою мірою визначає його природу і специфіку. Соціальний простір, в якому свідомо діють суб'єкти права, реалізуючи свої правові інтереси, права, свободи й обов'язки, якраз і є тією „хімічною” лабораторією, в якій величезна маса окремих правозначущих вчинків зі стану „броунівського руху” перетворюється на субстанцію нової якості, набуває властивостей невидимої сили, яка вже сама обумовлює поведінку людей – правовий порядок.

Для з'ясування всього спектра впливу суспільства на формування правової упорядкованості його життя важливого методологічного і теоретичного і прикладного значення набуває розуміння особливостей того типу суспільства, яке сьогодні склалося й існує в Україні, тенденцій і перспектив його розвитку та проблем, які перед ним постають на цьому шляху. Для розуміння того, які чинники впливають на процеси формування правового порядку у суспільстві, важливе значення має з'ясування співвідношення економічних, політичних, соціальних, і правових детермінант суспільного життя. У загальнотеоретичному аспекті важливого звучання набуває проблема розмежування „зони відповідальності” права та інших чинників за забезпечення правового порядку. Розвиток подій у правовій сфері суверенної України неодноразово свідчив про слабкість саме правового чинника та превалювання політичних чи ідеологічних пріоритетів, корпоративних економічних інтересів, що пояснюється слабкістю національних правових традицій. Регуляція нерідко здійснюється неформалізованими нормами і традиціями, а не за вимогами „писаного” права.

У підрозділі 6.2. „Ідея правового порядку у концептуальних витоках громадянського суспільства” розмірковується, чи можуть бути корисними для забезпечення правового порядку у сучасній Україні концептуальні моделі громадянського суспільства, які створені відомими західними мислителями і пройшли успішну „апробацію” соціальною практикою у країнах усталеної демократії. У західній думці домінує модель співвідношення уряду (держави), громадянського суспільства та економіки, де саме громадянському суспільству у цьому механізмі належить головне місце, оскільки саме у ньому індивіди, родини та спільноти виховують дітей, моляться, творять мистецтво та культуру, розважаються, формують вільні спілки – все, що творить сенс людського життя. Дві інші сфери – держава і ринок у процесі „олюднення” виконують допоміжну роль. Держава допомагає їм підтримувати лад, а ринок – творити матеріальну базу, тобто заробляти на прожиття. Ані політика, ані тим більше ринок не є стихією людського життя; воно проходить у громадянському суспільстві. Поділяючи цю думку, слід зазначити, що повноцінне та дієздатне громадянське суспільство у сучасному його розумінні є можливим тільки на ґрунті ринкової економіки, в якій ліберальні цінності поєднуються із соціальною політикою.

Вплив громадянського суспільства на правову упорядкованість суспільного життя не обмежується функціонуванням спеціалізованих громадських інституцій, які сприяють забезпеченню й охороні прав громадян, чи тих, хто приймає безпосередню участь у підтриманні громадського порядку в населених пунктах, при

проведенні громадянських акцій і заходів тощо. Чи не найважливішим чинником громадянського суспільства у сфері забезпечення суспільного (у тому числі й правового) порядку слід визнати його „органічну” прихильність до упорядкування тих сфер, на які поширюється функціонування громадських інституцій. Це пов'язано з тим, що сама діяльність громадських організацій і об'єднань, які здійснюють легалізовану суспільно корисну діяльність, може бути повноцінною лише за умови її ґрунтування на вимогах права. Такий висновок впливає із того, що громадська діяльність певною мірою вступає у протиріччя з корпоративними інтересами владних інституцій. Досягти рівності у відносинах з таким колосом як держава, люди та їх спільноти здатні тільки у межах правового поля, на основі верховенства права, в умовах правової законності і правового порядку.

У підрозділі 6.3. „Громадянське суспільство як фактор правового порядку в Україні” започатковано спробу аналізу потенціалу громадянського суспільства у сфері формування і забезпечення правового порядку в сучасних умовах. При більш детальному розгляді виявляється декілька рівнів дослідження цієї проблеми. По-перше, вимагає осмислення ролі громадянського суспільства у формуванні суспільного замовлення на певні рівень і якість правової упорядкованості суспільної життєдіяльності, його здатності послабляти чи навіть відбирати у держави монополію на вироблення соціальних стандартів регуляції суспільних відносин. По-друге, громадянське суспільство має здійснювати контроль за діяльністю державних інституцій щодо забезпечення правового порядку, прав і свобод громадян: становлення форм і методів цієї діяльності на теренах України знаходиться у початковій фазі, що також вимагає прискіпливого наукового супроводження. По-третє, саме громадянське суспільство, його численні громадські об'єднання, професійні, самодіяльні та добровільні організації здатні виконувати функції щодо упорядкування життєдіяльності у певних сферах. Громадянське суспільство має забезпечувати зв'язки між людьми, що відірвалися від основних соціальних утворень, які виховують ліберальну поведінку, і має послабляти прихильність до агресивних груп і наvertати до тих, що не є в опозиції до правового порядку. Правоохоронні інституції мають стурбуватися залученням громадян до діяльності по охороні правового порядку, використовуючи сучасні засоби заохочення такої активності.

Сьомий розділ „Тенденції розвитку правового порядку в Україні” складається з шести підрозділів і присвячений з'ясуванню спрямованості розвитку правового порядку сучасної України.

У підрозділі 7.1. „Міжнародні, інтегративні та національні детермінанти сучасного правового порядку” зазначається: вирішуючи проблеми забезпечення правового порядку в Україні у нинішніх умовах, неможливо обмежуватися рамками лише національного правового поля. Сучасна епоха, яка позначена термінами „глобалізація” і „постмодерн”, змушує осмислювати цю проблематику у контексті нових координат національного, інтегративного і міжнародного правового розвитку.

Метасистема міжнародного права існує не просто як відокремлене від національних правових систем правове явище. У доктрині міжнародного права, а за нею і в національному законодавстві у даний час набуває поширення так звана моністична теорія співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права,

що впливає із єдності і взаємодії цих правових систем. Сучасна держава визнає певну роль міжнародного права у формуванні національного правового порядку. Характерною рисою сучасного міжнародного правового порядку є збільшення ролі імперативних норм у механізмі міжнародно-правового регулювання.

Одним із важливих аргументів інституціоналізації міжнародного правового порядку є наявність ціннісно-нормативних джерел, передусім міжнародних договорів і конвенцій. Особливе значення мають документи, що безпосередньо стосуються діяльності держав по забезпеченню, охороні, захисту і відновленню правового порядку. До них належать Принципи міжнародної співпраці стосовно виявлення, арешту, видачі і покарання осіб, винних у військових злочинах і злочинах проти людства (1973), Декларація про поліцію (1979), Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку (1979), Європейська конвенція по відшкодуванню збитків жертвам насильницьких злочинів (1983), Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (1985), Основні принципи незалежності судових органів (1985) та ін.

Інтеграційні процеси у сучасному світі становлять чи не найголовнішу парадигму розвитку міжнародних відносин. Україна має безпосереднє відношення до ряду глобальних або регіональних об'єднань держав інтеграційного характеру – Рада Європи, ЄС, НАТО, СОТ, СЕП, СНД, ГУУАМ, Рада Чорноморського економічного співробітництва та ін. Активізація правової взаємодії держав, правова акультурація як вияв цієї тенденції призводять до формування нової ситуації, яка вимагає наукового опанування якісно нових відносин, що утворюються у правовій царині інтеграційних процесів. Інтеграційний правовий порядок – це складне і за кількістю складових, і за рівнями правове утворення: умовно кажучи, він має „горизонтальну і вертикальну” структуру. Первинним його складником є національні правові порядки, які утворюють „правовий простір” інтеграційного правового порядку. Проте інтеграційний правовий порядок не формується як механічне поєднання чи арифметична сума національних правових порядків. Формування європейського правового порядку здійснюється на засадах визнання принципів і норм міжнародного права, а також розвитку національних правових систем з метою створення необхідних передумов для загальноєвропейської правової системи. Це вимагає від національних правових систем досягнення певного правового мінімуму, який міг би забезпечити їх співробітництво та взаємодію у загальноєвропейських межах для встановлення й підтримання правового порядку на континенті.

У *підрозділі 7.2. „Антропологізація сучасного правового порядку”* наголошується, що вихідною проблемою антропологічного осмислення правового порядку є з'ясування співвідношення „біологічного” і „соціального” у процесах правового упорядкування суспільної життєдіяльності. Взаємозв'язок і взаємозалежність між людиною і правовим порядком являє собою важливу ланку розуміння цивілізованого людського буття, оскільки між правом і людиною існують відносини певного ізоморфізму – структурно-змістовної подоби, яка дає підстави для твердження про те, що право за своїми характеристиками є антропоморфним, а цивілізована людина поєднує у собі якості соціальної і правової людини (В.А. Бачинін). Правовий порядок є одним із засобів трансляції соціальності на людину, і навпаки, природних властивостей людини на стан безпеки, організованості

й упорядкованості суспільного життя. У цій площині – відповідь на питання, хто у суспільстві є „замовником”, „виробником стандартів”, „відповідальним” за правовий порядок, його „творцем” та ін. Зрештою, це просуває у пошуках пояснень причин спільного й особливого у моделях правового упорядкування життя різних народів. У самому широкому сенсі „автором” правового порядку є суспільство. Правовий порядок „твориться” масовою, безперервно відновлюваною правозначущою поведінкою членів суспільства, якою підтримується у „діючому” стані реально втілених у суспільно-правову практику нормативів і цінностей права. Разом із тим, посилюється залежність правового упорядкування від поведінки окремих особистостей, передусім, з огляду на домінування елітарних та олігархічних моделей влади.

„Споживання” правового порядку індивідами, соціальними групами і суспільством в цілому зростає, проте помітно повільніше, ніж потреба у ньому. І як це не парадоксально, потреба у правовому порядку посилюється саме в умовах сучасних соціальних трансформацій, коли гостро відчувається розрив між бажаним і реальним правовим порядком. Антропологізація правового порядку є тенденцією правового розвитку українського суспільства в сучасних умовах. Право і вибудований на його основі правовий порядок належать до тих характеристик людини, які свідчать про опанування нею цивілізаційних парадигм існування у сучасному світі.

У підрозділі 7.3. „Правова культура та правовий менталітет українського народу як витоки сучасного правового порядку” зазначено, що близькість, однопорядковість правової культури і правового порядку визнаються у різних підходах сучасної юриспруденції. Для розуміння цих феноменів має принципове значення те, чи всі правові явища можуть вважатися їх складовими у т.ч. й негативні, наприклад, неправові закони, правопорушення, зловживання правом та ін. (В.А. Поляков), чи тільки позитивні (Є.В. Тимошина). Культура є істотним чинником становлення всіх форм правового порядку. Проте, якщо у становленні офіційного і закріпленого в юридичній формі правового порядку культурний чинник є фоновим, другорядним, то у становленні громадянського правового порядку саме культурний чинник є першорядним. Масова правова культура утворюється на основі ментальності, правового життя народу, що неухильно переплавляє на „тиглі” всі зовнішні дії, зусилля влади, зміни в матеріальному і духовному житті і т.д., приводячи їх у відповідність до себе. Наявність у глибинних характеристиках українців (дослідники не вбачають значних відмінностей у ментальності „східних” і „західних” українців) протилежноспрямованих, „конкуруючих” у свідомості людей рис, саме й призводить до тих негативних сценаріїв, які виникають у суспільному бутті. Правова ментальність українців виявляється не стільки у відверто негативному, скільки у недовірливому („обережному”) відношенні до державних інституцій і права. Проте, нерідко правові новації, які уявляються українцям вірними, сприймаються ними інколи з перебільшеними надіями і сподіваннями, що призводить до розчарувань. Але в цілому українцям є властивим прагнення жити під прихистком права (хоча й у „хуторському” інваріанті). Саме у ментальній схильності українства до усталеності, розміреності й упорядкованості містяться глибинні духовні ресурси і „народний правовий капітал” успішного реформування правового порядку.

У підрозділі 7.4. „Правовий порядок у контексті правової політики України”

стверджується, що правовий порядок, як явище, яке характеризує стан правового життя суспільства, тісно пов'язаний із правовою політикою. Правова політика у феноменологічному сенсі – це сконсолідована, легітимізована, усвідомлена та інституціоналізована суспільна і державницька воля та спрограмована діяльність, що скерована на творення суспільного життя на підставах права, підтримання правового розвитку і здійснення правових реформ на основі сучасних правових цінностей, принципів та стандартів. У комплексі питань, які є визначальними для формування правової політики в Україні, постає питання: хто є замовником правової політики, і хто є її виконавцем? Науковцями висловлюється думка, що саме держава є головним „замовником” і „виконавцем” правової політики (К.В. Макаров). Цей висновок уявляється неприйнятним як такий, що ґрунтується на етатистській парадигмі. Зміст правової політики та її пріоритети мають відбивати суспільні потреби й інтереси щодо функціонування права й удосконалення механізмів його дії. „Замовником” правової політики слід визнати громадянське суспільство, а її головним „виконавцем” – державу. Для того, щоб правова політика була ефективною, вона повинна спиратися на тверду, легітимну, авторитетну владу. Але влада, не обмежена правом, може бути небезпечною; право ж без ефективної, але розумної влади, є безсилим. Правозахисна діяльність інститутів громадянського суспільства спрямована на те, щоб найважливішим пріоритетом самої влади було забезпечення прав, свобод і безпеки громадян.

Саме сьогодні існує нагальна потреба у розробці національної правової політики України, яка враховувала б складність і гостроту сучасної соціально-правової ситуації і містила пріоритети, на яких має зосередитися і консолідуватися суспільство заради того, щоб зупинити маховик неправового розвитку.

У підрозділі 7.5. „Інституційні координати правового порядку”

наголошується, що інституціональний аспект правового порядку є важливим як для теоретичної, так і прикладної складових його концепції. Він обумовлений комплексом проблем, пов'язаних із функціонуванням системи державних і недержавних інституцій, діяльність яких спрямована на забезпечення і підтримання правового порядку у суспільстві. Створення дієвої правоохоронної системи у відповідності до сучасних правових стандартів – справа складна і відповідальна. Слід визнати, що в Україні за роки Незалежності не тільки не вибудована система таких інституцій, але й досі не зроблено рішучих кроків на шляху становлення ефективної державної правоохоронної служби, хоча в науковій спільноті протягом тривалого часу обговорюються концептуальні ідеї та підходи, відбувається усвідомлення вітчизняного і світового досвіду, закладаються основи відповідних законодавчих актів.

Державна правоохоронна система – це складний соціально-правовий інститут, вивчення якого вимагає комплексного аналізу його соціальних і юридичних основ. Цей інститут є системою правових норм, що регламентують правоохоронні правовідносини, стимулювання, відповідальність державних органів і посадових осіб за належне здійснення правоохоронної діяльності. Цей інститут є і системою державних органів, які поєднуються (у систему) саме виконанням правоохоронних функцій. Тут виразно виявляється інституційний характер державної правоохоронної системи, яка функціонує, взаємодіючи з недержавними правоохоронними і

правозахисними інституціями. Тому процеси інституціоналізації правоохорони і правозахисту мають розглядатися як єдиний соціально-правовий комплекс.

Згідно з домінуючим у літературі „широким” підходом, правоохоронна діяльність є властивою всім органам держави та її посадовим особам. У більш вузькому розумінні – це діяльність спеціальних органів, компетенція яких спрямована на забезпечення правового порядку у певній сфері соціального життя. У поєднанні з правоохоронною функцією держави утворюється досить аморфна конструкція, в якій важко розмежувати правоохоронну діяльність і дотримання вимог правозаконності у функціонуванні владних інституцій. На цій підставі пропонується розмежовувати правоохоронну функцію держави і функцію охорони правового порядку як функцію державних органів.

Аналізуються повноваження інституцій у сфері забезпечення правового порядку: державні органи загальної компетенції (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та місцеві державні адміністрації); державні органи спеціальної компетенції (прокуратура, органи внутрішніх справ); органи місцевого самоврядування; недержавні формування та організації громадянського суспільства.

У *підрозділі 7.6. „Доктринальне супроводження сучасного правового порядку”* зазначається, що ускладнення завдань забезпечення правового порядку в сучасних умовах посилює попит на його доктриналізацію. Це відбиває зростання ролі і значення наукового супроводження правового порядку, здійснення діяльності щодо його забезпечення на основі положень сучасної науки. Нинішній рівень осягнення правового порядку, практика його формування у суверенній Україні за відсутності наукового прогнозу, вимагає вирішення низки теоретико-правових проблем, першочерговими серед яких, на думку автора, є такі.

Розрізняючи правопорядок як результат діяльності держави (державний правопорядок) і правовий порядок як результат масової, стихійної соціальної діяльності людей у правовій сфері (громадянський правовий порядок), необхідно вирішити питання, яке значною мірою виходить за рамки тільки сприйняття правового порядку, але і тут є надзвичайно важливим: чи справді у держави існують (і чи мають існувати) власні, відокремлені (навіть відносно самостійні) від суспільства інтереси? Етатистська свідомість приписує державній владі не тільки здатність виступати від імені суспільства (що цілком зрозуміло), але й мати свої власні „державні” інтереси, які нерідко держава намагається нав’язати суспільству. Обстоюється позиція, що державна влада не може мати своїх власних, автономних від суспільних, інтересів. Інтереси державної влади є похідними від суспільних. Розмежування правового порядку як результату діяльності держави, і правового порядку як результату масової стихійної і соціальної діяльності громадян має важливе методологічне значення. На рівні правового порядку з’являється можливість запропонувати шляхи, що ведуть до компромісу й узгодження офіційного і неофіційного правопорядків. Проте, в рамках традиційного юридичного підходу таке узгодження названих правових порядків є неможливим, тому що доктрина поки не помічає цього феномена.

Ще однією важливою проблемою є те, що у науковому і практично-прикладному обігові вітчизняної юриспруденції, попри поступову відмову від ідеологем і штампів, і досьогодні зберігаються концепти, які не тільки не мають

власного змістовного навантаження, але й негативно впливають на теоретичне і прикладне бачення правового порядку. До таких концептів належать „гарантії правового порядку”, „режим правового порядку”, „зміцнення правового порядку” тощо.

Використання у вітчизняній юриспруденції категорії „гарантії” законності і правового порядку сьогодні виглядає як рудимент надмірної ідеологізації правознавства і прагнення відкрити „залізни” закони правового буття. Але для того, щоб економічні, політичні, ідеологічні, соціальні гарантії були спроможними забезпечити безумовно позитивний стан законності і правового порядку, вони самі мають бути „гарантовано” позитивними. Оскільки у реальному суспільстві такого стану не досягається, то і перевірити цю гіпотезу неможливо. Тому цей концепт є виключно ідеологічною категорією, яка не спрацьовує ні в теоретичній, ні тим більше, у прикладній площині. Про гарантії правового порядку необхідно ставити питання, але в іншому, прагматичному ракурсі – про гарантування необхідного правового порядку державою, і про її відповідальність перед суспільством і громадянином за його незабезпечення.

Одним із поширених у прикладних, і певною мірою, в теоретичних публікаціях минулого, штампів (ідеологем) було використання термінів „зміцнення”, „удосконалення” правового порядку. Така постановка питання імпліцитно вказує на те, що існуючий стан правового порядку в принципі влаштовує суспільство, і необхідно лише трохи удосконалити наявний правовий порядок чи окремі його компоненти, відладати систему відповідних органів, які діють у механізмі забезпечення правового порядку, поліпшити засоби, методи управління, контроль у цій сфері тощо. Іншими словами, нічого кардинального робити не потрібно. Нинішня ситуація із забезпеченням правового порядку в українському суспільстві якісно змінилася, і бажання змін посилюється у міру того, як, з одного боку, усвідомлюється необхідність саме рішучих трансформацій у правовій сфері, а з іншого – як зростає соціальна база змін.

ВИСНОВКИ

До найбільш суттєвих здобутків дослідження належать теоретичні узагальнення, висновки й нові вирішення наукових проблем щодо досягнення, формування і забезпечення правового порядку у суверенній Україні. Зокрема, підкреслено, що у дослідженні започатковуються нові підходи до розуміння природи правового порядку, його витоків, місця в теоретичній і практичній юриспруденції та взаємодії з іншими соціально-правовими феноменами, що уможливило досягнення таких результатів.

У методологічному плані велике значення має з’ясування власної природи правового порядку, його виокремленої, самостійної ніші у системі соціальних і правових явищ, що здатне відкрити подальші перспективи для розширення арсеналу юриспруденції і застосування адекватної природі правового порядку наукової методології його досягнення. У розумінні правового порядку визначальним є розуміння того, що цей феномен являє собою особливу форму соціально-правового буття і правову реальність, унікальна природа якої набуває специфічних форм виявлення, а відтак – і її сприйняття людською свідомістю. Правовий порядок має складну внутрішню природу і власні смислоутворюючі умови існування у соціумі, постає як особливий соціально-правовий феномен.

Існування правового порядку виявляється у тому, що він є наявною правовою реальністю. Особливості бачення правового порядку визначаються тим, що він існує як специфічна, „видима і невидима” правова реальність. Зведення правового порядку до сукупності окремих компонентів правової реальності (правомірна поведінка, правові відносини) означає, що він є просто синонімом сукупності цих явищ, не утворює самостійної „правової матерії”. Але ж реальне правове буття суспільства, окремих людей та їхніх об’єднань щомиті вказує на те, що ця особлива правова реальність утворюється (відокремлюється) від правової поведінки, правових відносин, реалізації права, правозастосування, правових актів, і виникає та „додається” до них вже як новий компонент правової реальності.

Правовий порядок має певне відношення до „геометрії”, „географії” і темпоральних характеристик суспільного і правового буття, це „фізичний” простір у його конкретному виявленні, один із вимірів простору людського буття поряд із політичним, економічним, релігійним та ін. Правовому порядку властиві різні іпостасі існування. Це втілені у дійсність (реальність) право, правова поведінка, правові відносини, образ правового порядку у людській свідомості. Інтегруючись у певну цілісність, ці феномени утворюють нову правову матерію – устрій правового життя суспільства, в координатах якого діють суб’єкти права.

Правовий порядок державою тільки забезпечується, охороняється. Створює ж правовий порядок, постійно-безперервно дає йому життя, відтворює, підтримує саме суспільство, і від характеристик цього суспільства найбільше залежить, яким постає правовий порядок у конкретно-історичних умовах його життєдіяльності.

Ідея правового порядку має універсальний (у тому числі і в темпоральному значенні цього слова) характер, оскільки вона є безпосереднім вираженням права з точки зору його призначення та можливостей оптимальної організації соціального життя. Генеза правового порядку і практики його втілення з античних часів до сучасності дає підстави для висновку про прихильність українського етносу до домінуючої у нелінійних процесах правового розвитку парадигми верховенства права, прав і свобод людини, становлення громадянського суспільства як консолідуючої та мобілізуючої соціальної сили.

Правовий порядок має високу особистісну і соціальну цінність через те, що упорядкованість, передбачуваність, і стабільність соціального буття відкриває можливість більшості людей нормально здійснювати свої найважливіші життєві функції. Цілісний образ правового порядку може скластися у взаємодії раціонального і почуттєвого його осягнення, використання потенціалу духовної культури та інтелектуально-духовного досвіду людини, яка створює ідеальний образ порядку, що передує нормотворчості й реалізації права. Отже, ідеальний образ порядку є не таким вже й ідеальним, оскільки ґрунтується на наявній правовій реальності. Категорія „образ правового порядку” може стати ефективно працюючою у процесі осягнення правового порядку. У сучасних умовах тенденція антропологізації правового порядку поступово стає фактором розвитку правового порядку суверенної України.

Категорія „сучасний правовий порядок” акцентує якісні характеристики цього феномена. Відсутність певного „мінімуму” правового порядку є тією межею, за якою починаються розпад суспільства, порушення і розірвання необхідних для збереження його цілісності зв’язків. Разом із тим, „мінімум” правового порядку – це

тільки межа виживання і самозбереження суспільства. Для його сталого розвитку, і тим більше – для процвітання, є необхідним правовий порядок відповідної якості. Саме у цьому і є ключ до зрозуміння категорії „сучасний правовий порядок”.

Із феноменологічних позицій правовий порядок – це відносно усталена і мінлива картина правового буття суспільства, яка утворюється домінуванням у ньому правозначущої поведінки і правових відносин, що ґрунтуються на цінностях свободи, справедливості і формальної рівності та виражаються як правова захищеність, безпека й упорядкованість суспільної життєдіяльності, надійність реалізації прав та інтересів особи, ефективне функціонування інституцій громадянського суспільства і механізмів державної влади.

Ідеї синергетики змінюють бачення процесу утворення порядку. Самоорганізація хаосу лежить у підґрунті уявлень про еволюцію всесвіту. Поступово утверджується теза, що ті соціальні процеси, які звичайно ототожнювалися з хаосом, безпорядком, деструкцією (посилення соціальної неоднорідності, диференціації, боротьба протилежних суспільних сил, стрімка соціальна динаміка) є не зникненням порядку, а навпаки – показником зародження нового порядку.

Сучасні уявлення про правовий порядок мають ґрунтуватися на визнанні його компонентом „природної самоорганізації суспільства”. Правовий порядок має визначатися як цілісний, внутрішньо узгоджений правовий результат, який утворюється масовою правозначущою поведінкою, правовими відносинами, реалізацією права, його належним правозастосуванням, і створює той сприятливий суспільно-правовий стан (клімат), який є необхідним для цивілізованого існування людини в рамках сучасного суспільства. Разом із тим, сучасний правовий порядок – це стан упорядкованого, безпечного і передбачуваного правового буття індивідів, соціальних груп і всього суспільства, який формується, відновлюється і змінюється в соціальних рамках та на основі усталено-динамічної системи правових координат (ціннісно-нормативної системи, зразків і моделей поведінки, поширених у суспільстві видів правових відносин), забезпечується суспільною легітимацією та нормотворчою, правоохоронною діяльністю держави, функціонуванням системи правосуддя за активної підтримки громадянського суспільства.

Множинність правових порядків визначає необхідність вибору обґрунтованих підстав (критеріїв) для їх типології (класифікації). Підтримується позиція щодо розмежування міжнародного, інтеграційних і національних правових порядків. Є підстави вирізняти у складі національного правового порядку такі його різновиди як регіональний (область, провінція, воєводство тощо), місцевий (район, місто, село) та локальний (правовий порядок в усталених та інституціоналізованих людських колективах), галузеві різновиди правового порядку (конституційно-правовий, адміністративно-правовий, адміністративно-процесуальний, цивільно-правовий, цивільно-процесуальний, екологічний, кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, правовий порядок у трудових правовідносинах та ін.).

Важливим підґрунтям правового порядку у суспільстві є соціальна структура, домінування у ній успішних і соціально активних верств, для яких упорядкованість індивідуальної і суспільної життєдіяльності є нормальною необхідною умовою буття, а відтак, і потребою. Суспільство з розвиненою соціальною інфраструктурою продукує ціннісно-нормативні засади, формує дієздатні інституції забезпечення правового порядку.

Правовий порядок в Україні розвивався під впливом контраверсійних тенденцій правового розвитку – його антропологізації у західному й етатизації – у традиційному (колективістському) суспільствах. У сучасних умовах стає визначальною тенденцією антропологізації правового порядку в Україні. Сучасний стан правового порядку багато в чому визначений особливостями перехідного періоду української державності. І саме правовий порядок є однією із форм цього процесу, що виявляється, перш за все, як пошук суспільством можливостей надійно регулювати значущі для нього базові відносини. Держава сама по собі деградує, якщо до процесу збереження та підтримки правового порядку і законності не виявляють належної і систематичної уваги інституції громадянського суспільства (політичні організації, громадські об'єднання, преса, релігія). Тільки тоді, коли держава як монополіст такого легітимного порядку, який володіє стійкістю і правовою законністю на території країни, спирається на підтримку суспільства, вона сама набуває високої соціальної цінності для громадян.

Громадянське суспільство володіє потужним потенціалом щодо встановлення і забезпечення надійного правового порядку у суспільстві. Причому, вплив громадянського суспільства на правову упорядкованість суспільного життя не обмежується функціонуванням спеціалізованих громадських інституцій, які сприяють забезпеченню й охороні прав громадян, або тих, хто бере безпосередню участь у підтриманні громадського порядку в населених пунктах, при проведенні громадянських акцій і заходів тощо, а виявляється у всьому спектрі встановлення і підтримання правового порядку. Демократія і правовий порядок – це показники політичного і правового „здоров'я”, зрілості суспільства, його політичної і правової культури, а загалом – і рівня цивілізованості, оскільки вміння суспільства жити в умовах демократії та права і робить людську спільноту цивілізованою.

Міжнародний правовий порядок як результат дії міжнародного права – це новий феномен соціальної реальності. Останні чверть століття виразно виявили тенденцію зближення міжнародного і національного права на тлі наростаючих інтеграційних процесів у сучасному світі. І чим помітнішою стає взаємозалежність держав, тим більшого значення набуває чинник упорядкованості в системі міжнародних відносин, що стає потужним фактором трансформації національного правового порядку.

Інтеграційні процеси у сучасному світі становлять чи не найголовнішу парадигму розвитку міжнародних відносин. Певні особливості має й утворений інтеграційний правовий порядок відмінності національних правових систем країн-учасниць ЄС, стан і рівень правопорядку у кожній окремій із них не нівелюються автоматично, а тим більше – не поглинаються під впливом необхідності інтеграції правового регулювання в економічній, фінансовій, митній та інших сферах.

Осягнення правової культури і правового порядку не може не враховувати існування у суспільстві негативних правових явищ – неякісного законодавства, правового ідеалізму, нігілізму та цинізму, злочинності, інших правопорушень і неправових режимів, які підривають якість правової культури, знижують рівень правового порядку у суспільстві. Виносячи ці явища за рамки правової культури і правового порядку, виключаючи їх зі змістовних характеристик цих правових категорій, юриспруденція отримує односторонні характеристики і процесів становлення і, власне, природи феноменів правової культури та правового порядку.

Інституціоналізація правового порядку як тенденція його становлення в Україні виявляється через посилення у його основі поряд із нормативними, передусім, ціннісних, доктринальних, корпоративних та локальних регуляторів, через виокремлення функції забезпечення правового порядку у діяльності державних органів не тільки спеціальної, але й загальної компетенції, через формування у суспільній правосвідомості образу правового порядку як життєво важливого чинника й особистісної та суспільної потреби.

Зростання суспільного запиту на правовий порядок актуалізує доктринальне супроводження правового порядку, яке виявляє себе у відслідковуванні змін, що мають місце у цій сфері, у виявленні тенденцій цих змін та у виробленні стратегії і тактики правового упорядкування суспільного життя.

У рамках сучасних підходів правовий порядок і проблематика його забезпечення можуть отримати потужні теоретичні і прикладні імпульси на шляхах нового напрямку, що складається в юриспруденції, – теорії юридичних технологій. Технологічний підхід до правового порядку передбачає розверстку теоретичних конструкцій на прикладний і практичний рівень та досягнення певного результату і є дуже перспективним.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Крижанівський А. Ф. Феноменологія правопорядку : поняття, виміри, типологія : монографія / А. Ф. Крижанівський. – О. : Фенікс, 2006. – 196 с.
2. Крижанівський А. Ф. Правовий порядок в Україні : Витоки, концептуальні засади, інфраструктура : монографія / А. Ф. Крижанівський. – О. : Фенікс, 2009. – 504 с.

Навчальні і методичні посібники

1. Крижановский А. Ф. Основы государства и права : пособие для абитуриентов / Н. Н. Крестовская, А. Ф. Крижановский. – О. : ОИВД, 2000. – 156 с.
2. Теория и философия права : пособие для подготовки к государственному экзамену по специальности «Правоведение» / [Крестовская Н. Н., Крыжановский А. Ф., Матвеева Л. Г., Оборотов Ю. Н.]. – О. : ОИВД, 2001. – 97 с.
3. Крижанівський А. Ф. Теорія держави і права : метод. матеріали для студ. 1-го курсу / Ю. М. Оборотов, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський ; ОНЮА. – О. : Фенікс, 2007. – 128 с. – (Навчально-методичні посібники).
4. Крижанівський А. Ф. Проблеми теорії держави і права : метод. матеріали / В. В. Дудченко, А. Ф. Крижанівський ; ОНЮА. – О. : Фенікс, 2007. – 24 с. – (Навчально-методичні посібники).
5. Основы правоведения Украины : учеб. пособ. / С. В. Кивалов, П. П. Музыченко, Н. Н. Крестовская, А. Ф. Крижановский. – Х. : Одиссей, 2008. – 472 с.
6. Теория государства и права в вопросах и ответах. Государственный экзамен : учеб.-метод. пособ. / Ю. Н. Оборотов, А. Ф. Крижановский, Н. Н. Крестовская, Л. Г. Матвеева. – Х. : Одиссей, 2004. – 192 с.

7. Основи правознавства України : навч. посіб. / С. В. Ківалов, П. П. Музиченко, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський. – Х. : Одісей, 2008. – 440 с.

Статті у фахових виданнях

1. Крижанівський А. Ф. Політична та правова культура перехідного суспільства / А. Ф. Крижанівський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 1. – С. 11-14.

2. Крижанівський А. Ф. Маргінальна правосвідомість і злочинність / А. Ф. Крижанівський, В. М. Волосевич // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 1. – С. 40-42.

3. Крижанівський А. Ф. Юридична деліктологія – важливий напрямок правничої науки / А. Ф. Крижанівський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – № 3. – С. 33-36.

4. Крижанівський А. Ф. Правовий пігілізм в професійно-правовому середовищі / А. Ф. Крижанівський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – № 4. – С. 7-10.

5. Крижанівський А. Ф. Трудовий колектив як інститут громадянського суспільства (до постановки проблеми) / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / М-во освіти України, ОНЮА. – О., 2000. – Вип. 9. – С. 88-93.

6. Крижанівський А. Ф. Гражданское общество, политическая и правовая культура: некоторые уроки генезиса / А. Ф. Крижановский // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. – О., 2000. – Вип. 9. – С. 196-200.

7. Крижанівський А. Ф. Громадянське суспільство в Україні: проблеми теорії і практики / А. Ф. Крижанівський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 1. – С. 13-19.

8. Крижанівський А. Ф. Громадянське суспільство і правопорядок / А. Ф. Крижанівський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 2. – С. 9-13.

9. Крижанівський А. Ф. Компетентна правова свідомість : до постановки проблеми / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2001. – Вип. 11. – С. 34-39.

10. Крижанівський А. Ф. Правова захищеність дитинства як показник рівня правової культури суспільства / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. – О., 2001. – Вип. 12. – С. 303-305.

11. Крижанівський А. Ф. Корупція і криміналізація в світлі правової культури : метаморфози і деформації посттоталітарного соціуму / А. Ф. Крижанівський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 3. – С. 13-16.

12. Крижанівський А. Ф. Правова культура на перетині постмодерну і глобалізації / А. Ф. Крижанівський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2002. – № 1. – С. 8-13.

13. Крижанівський А. Ф. Правосуддя як соціальна функція / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. – О., 2002. – Вип. 13-14. – С. 137-141.

14. Крижанівський А. Ф. Теоретичні підґрунтя професіоналізму в правовій сфері / Ю. М. Оборотов, А. Ф. Крижанівський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2002. – № 2. – С. 140-142.

15. Крижанівський А. Правове життя Стародавнього Риму як приклад правопорядку громадянського суспільства / А. Крижанівський // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2003. – Т. 2. – С. 92-96.

16. Крижанівський А. Ф. Правопорядок як феномен правової реальності / А. Ф. Крижанівський // Юридический вестник. – 2004. – № 1. – С. 69-74.

17. Крижанівський А. Ф. Громадянське суспільство і стандарти соціального порядку / А. Ф. Крижанівський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2004. – № 4. – С. 89-94.

18. Крижанівський А. Ф. Правопорядок в інтеграційних правових системах / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2005. – Вип. 25 – С. 83-88.

19. Крижанівський А. Ф. Право і правопорядок: грані співвідношення / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2006. – Вип. 29. – С. 12-18.

20. Крижанівський А. Ф. Правопорядок як соціально-правовий феномен / А. Ф. Крижанівський // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2005. – Т. 4. – С. 46-54.

21. Крижанівський А. Ф. Концептуальні засади правопорядку у сучасній Україні / А. Ф. Крижанівський // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2006. – Т. 5. – С. 55-65.

22. Крижанівський А. Ф. Правова політика і правопорядок: сфери перетину і взаємодія / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. дослідж. – О., 2007. – Вип. 30. – С. 36-39.

23. Крижанівський А. Ф. Типологія правопорядку: підстави класифікації та їх загальна характеристика / А. Ф. Крижанівський // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. праць / Президія Акад. правових наук України. – Х., 2007. – № 2. – С. 25-32.

24. Крижанівський А. Ф. Законність і правопорядок у категоріальних координатах юриспруденції / А. Ф. Крижанівський // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія Право. – 2007. – № 757. – Вип. 1 – С. 56-62.

25. Крижанівський А. Ф. Правозахисна діяльність адвоката як фактор правопорядку / А. Ф. Крижанівський // Адвокат. – 2007. – № 11-12. – С. 36-38.

26. Крижанівський А. Ф. Методологія дослідження правопорядку в епоху постмодерну / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми держави і права України : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2008. – Вип. 36. – С. 58-64.

27. Крижанівський А. Ф. Адміністративний правопорядок / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2007. – Вип. 34. – С. 239-246.

28. Крижанівський А. Ф. Образ правопорядку / А. Ф. Крижанівський // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2007. – Т. 6. – С. 78-88.

29. Крижанівський А. Ф. Ознаки сучасного правопорядку в контексті трансформаційних викликів / А. Ф. Крижанівський // Право України. – 2008. – № 6. – С. 47-51.

30. Крижанівський А. Ф. Аксіологія правопорядку / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2008. – Вип. 40 – С. 101-106.

31. Крижанівський А. Обговорення проблеми правосвідомості в Одеській національній юридичній академії / А. Крижанівський // Право України. – 2008. – № 8. – С. 157-160.

32. Крижанівський А. Ф. Громадянський і державний правопорядок : деякі аспекти співвідношення / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2008. – Вип. 43. – С. 287-292.

33. Крижановский А. Ф. Право и правопорядок: взаиморазверстка правовых категорий / А. Ф. Крижановский // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України. – О., 2008. – Вип. 45. – С. 34-39.

34. Крижанівський А. Ф. Сучасний правопорядок: доктринальне і прикладне бачення у вітчизняній юриспруденції / А. Ф. Крижанівський // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2008. – Т. 7. – С. 83-93.

Інші публікації

1. Крижанівський А. Ф. Основи сучасної держави / А. Ф. Крижанівський, І. Ф. Примаченко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 1. – С. 164-165.

2. Крижанівський А. Ф. Інституціоналізація правової свідомості підприємництва в умовах економічної кризи / А. Ф. Крижанівський // Правова культура і підприємництво: зб. наук. праць. – Київ – Донецьк, 1999. – С. 136-140.

3. Крыжановский А. Ф. Насилие в семье как социально-правовая проблема в Украине / А. Ф. Крыжановский // Громадська програма співробітництва по запобіганню насильства в сім'ї : Бібліотека Віснику Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса : ОІВС, 1999. – Додаток до № 2. – С. 95-98.

4. Крижанівський А. Ф. Громадянське суспільство як системоінтегруючий фактор соціального розвитку / А. Ф. Крижанівський // Молода Українська держава на межі тисячоліть : Погляд в історичне майбутнє демократичної, правової держави України : зб. наук. праць. – Л. : ЛІВС, 2001. – С. 135-138.

5. Крижанівський А. Праця з теоретичних проблем імплементації європейських стандартів прав людини / М. Черкес, А. Крижанівський, А. Чернушенко // Право України. – 2003. – № 10. – С. 170-171.

6. Крижанівський А. Ф. Глобальний, інтеграційний і національний правопорядок (до постановки проблеми) / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2003. – Вип. 18. – С. 93-101.

7. Крижанівський А. Ф. Громадянське суспільство і механізм дії права: проблеми співвідношення і взаємодії / А. Ф. Крижанівський, О. О. Крезе // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2003. – Вип. 21. – С. 22-27.

8. Крижанівський А. Ф. Декілька концептуальних питань щодо реформування ОВС в умовах становлення громадянського суспільства в Україні / А. Ф. Крижанівський // Основні напрямки реформування ОВС в умовах розбудови демократичної держави : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 14-15 жовт. 2004 р. – О., 2004. – Ч. 1. – С. 41 – 45.

9. Крижанівський А. Ф. Право і правопорядок: грані співвідношення / А. Ф. Крижанівський // Правове життя сучасної України : тези доповідей 9-ї звіт. наук. конф. проф.-викл. і аспірантського складу ОНЮА, 26 квіт. 2006 р. / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2006. – С. 28-31.

10. Крижанівський А. Ф. Античний правопорядок: витоки західної традиції / А. Ф. Крижанівський // Римське право і сучасність : тези доповідей міжнар. наук.-метод. конф. (м. Одеса, 19-20 трав. 2006 р.) / уклад.: В. О. Гончаренко, Р. С. Еннан ; ОНЮА, Хмельниц. ун-т управління та права. – О., 2005. – С. 37-39.

11. Крижанівський А. Ф. Ціннісні виміри правопорядку / А. Ф. Крижанівський // Право, держава, духовність : шляхи розвитку та взаємодії : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. відкриттю церкви Святої Тетяни, м. Одеса, 3 верес. 2006 р. / відп. ред. Ю. М. Оборотов, Г. І. Чанишева ; М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2006. – С. 27-32.

12. Крижанівський А. Ф. Процесуальний правопорядок (до постановки проблеми) / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України : тези доповідей та наукових повідомлень учасників міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 січ. 2007 р.) / за заг. ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. акад. України. – Х., 2007. – С. 280-282.

13. Крижанівський А. Ф. Темпоральне і просторове буття правопорядку / А. Ф. Крижанівський // Право ХХІ століття: становлення та перспективи розвитку : зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. „Другі Прибузькі юридичні читання” / за ред. В. І. Терентьева, О. В. Козаченка ; ОНЮА, Миколаїв. навч. центр [та ін.]. – Миколаїв, 2006. – С. 192-194.

14. Крижанівський А. Ф. Сучасний правопорядок : Концептуальні контури / А. Ф. Крижанівський // Запорізькі правові читання : матеріали щорічної Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 17-18 трав. 2007 р. / за заг. ред. С. М. Тимченка, Т. О. Коломоець. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007 – С. 22-25.

15. Крижанівський А. Ф. Правопорядок у суспільно-правничих контекстах : спроба системного бачення / А. Ф. Крижанівський // Актуальні питання реформування правової системи України : зб. наук. статей за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 1-2 черв. 2007 р. : у 2 т. / уклад. : Т. Д. Климчук, І. М. Якушев. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2007. – Т. 1. – С. 61-66.

16. Крижанівський А. Ф. Методологія дослідження правопорядку в епоху постмодерну / А. Ф. Крижанівський // Правове життя сучасної України : тези доповідей 10-ї ювілейної звіт. конф. проф.-викл. і аспірант. складу ОНЮА,

27-27 квіт. 2007 р. / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2007. – С. 8-10.

17. Крижанівський А. Ф. Ювенальне право і правопорядок у молодіжному середовищі (до постановки проблеми) / А. Ф. Крижанівський // Ювенальна політика та ювенальна юстиція в сучасній державі : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Одеса, 21-22 верес. 2007 р. / за заг. ред. Ю. М. Оборотова ; ОНЮА. – О., 2007. – С. 18-22.

18. Крижанівський А. Ф. Правопорядок и правозаконность : на пороге новой парадигмы / А. Ф. Крижанівський // Влада. Людина. Закон. – 2007. – № 12. – С. 33-41.

19. Крижанівський А. Ф. Право громадян на правопорядок має бути конституційним / А. Ф. Крижанівський // Голос України. – 2008. – 26 лип. – С. 3.

20. Крижанівський А. Ф. Етатиська парадигма і концепція сучасного правопорядку як вектори правового розвитку / А. Ф. Крижанівський // Визначальні тенденції генезису державності і права : зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. „Треті Прибузькі юридичні читання” / за ред. В. І. Терентьєва, О. В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон, 2007. – С. 125-129.

21. Крижановский А. Ф. Теория современного правопорядка : состояние и перспективы / А. Ф. Крижановский // Сучасний правопорядок : національний, інтегративний та міжнародний виміри : тези Міжнар. наук.-практ. конф., 13-14 черв. 2008 р. / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2008. – С. 65-68.

22. Крижанівський А. Ф. Юридичні технології і правопорядок / А. Ф. Крижанівський // Правове життя сучасної України : тези доповідей Всеукр. наук. конф., 18-19 квіт. 2008 р. / М-во освіти і науки України, ОНЮА. – О., 2008. – С. 39-40.

23. Крижановский А. Ф. Правовой цинизм как феномен профессионального и компетентного правосознания: к постановке проблемы / А. Ф. Крижановский // Актуальные проблемы права и судебной власти в современном российском обществе : сб. статей (по материалам конф., 11 апр. 2008 г.) : в 2 т. – Краснодар, 2008. – Т. 1. – С. 46-49.

24. Крижанівський А. Ф. Правозаконність і правопорядок у призмі праворозуміння / А. Ф. Крижанівський // Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм : зб. статей учасн. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті професора П. О. Недбайла, 28-29 берез. 2008 р. / Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. – Л., 2008. – С. 34-35.

25. Крижановский А. Ф. Современный правопорядок: доктринальные конструкты и реалии // Материалы VIII Международной научно-практической конференции „Российская государственность и право: современное состояние и перспективы развития”, г. Москва, 23 мая 2008 г. – М., 2008. – С. 97-101.

26. Крижановский А. Ф. Правопорядок в контексте современных юридических технологий : теоретические, прикладные и образовательные инновации / А. Ф. Крижановский // Инновации в юридическом образовании: содержание, технологии, управление : докл., тез. докл. Междунар. науч.-метод. конф. – Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2008. – С. 147-149.

27. Крижанівський А. Ф. Господарський правопорядок: проблеми інституціоналізації // Господарсько-правове забезпечення розвитку сучасної економіки України : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 14 листоп. 2008 р.) : у 3 ч. – Донецьк : Цифрова типографія, 2008. – Ч. 2. – С. 49-53.

28. Крижанівський А. Ф. Пора якісних зрушень? / А. Ф. Крижанівський // Іменем закону. – 2005. – 11-17 лют. – С. 10-11.

29. Крижанівський А. Ф. Реформа відомчої освіти: в пошуках моделі / А. Ф. Крижанівський // Іменем закону. – 2005. – 25-31 берез. – С. 6.

Перелік рецензій на монографії здобувача

1. Гусарев С. Д., Калюжний Р. А., Тихомиров О. Д. Правопорядок : досвід філософсько-теоретичного осмислення // Науковий вісник Ужгородського націон. ун-ту. Серія „Право”. 2008, №10. – С. 335–336.

2. Ярмиш О. Неопарадигма правопорядку / О. Ярмиш // Право України. – 2009, № 5. – С. 198-199.

3. Гусарев С. Д., Калюжний Р. А. Фундаментальне дослідження правового порядку в Україні / С. Д. Гусарев, Р. А. Калюжний // Адвокат. – 2009, № 4. – С. 33-34.

4. Сливка С. С., Кельман М. С. Теоретико-методологічні проблеми правового порядку / С. С. Сливка, М. С. Кельман // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – Вип. 1. – С. 404-407.

АНОТАЦІЯ

Крижанівський А. Ф. Правовий порядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2009.

Дисертацію присвячено осмисленню формування правового порядку в Україні епохи Незалежності.

Досліджуються ідейно-духовні витоки сучасного правового порядку: антична епоха, середні віки, модерна доба та зародження інтегративного розуміння правового порядку у вітчизняній правовій думці кінця XIX – початку XX ст.).

До осягнення природи правового порядку залучаються феноменологічний, герменевтичний, антропологічний, синергетичний підходи, що уможливило виявлення нових сторін і властивостей цього феномена. Правовий порядок – це особлива складова правової реальності, що твориться „броунівським рухом” правозначущої поведінки, правових відносин та існує як відносно усталений і мінливий стан упорядкованого правом буття суспільства. Досліджуються образ, цінність правового порядку, категорія „сучасний правовий порядок”, властивості правового порядку як особистісного і суспільного блага, співвідношення з основними категоріями теорії права. Охарактеризовано різновиди правових порядків та здійснено їхню типологізацію.

Проаналізовано соціальні потенціали правового порядку у суверенній Україні та тенденції сучасного його розвитку (вплив міжнародного та інтегративних правових порядків, антропологізація, посилення ролі правової культури і правового менталітету, інституціоналізація, „політизація” та актуалізація доктринального його супроводження).

Ключові слова: право, правова реальність, правове життя, правовий порядок, правозаконність, правові відносини, правова поведінка, витoki правового порядку, феноменологія правового порядку, іпостасі правового порядку, образ правового порядку, антропологізація правового порядку, тенденції правового порядку.

АННОТАЦИЯ

Кризжановский А. Ф. Правовой порядок суверенной Украины: становление и тенденции развития (общетеоретическое исследование). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Одесская национальная юридическая академия, Одеса, 2009.

В диссертации исследуются идейно-духовные истоки современного правового порядка: античная эпоха (космодицея правопорядка), средневековые (теодицея правопорядка), современная эпоха (антроподицея правопорядка) и зарождение интегративного понимания правового порядка в отечественной правовой мысли (конец XIX – начало XX ст.).

Бытующие в отечественной юриспруденции идеологизация и этатизация правопорядка, его отождествление с другими правовыми явлениями (правовые отношения, правомерное поведение), истолкование как результата, следствия законности ведут, по сути, к растворению правового порядка среди иных правовых феноменов, восприятию его вторичности, отрицанию собственной субстанциональности. Преодоление такой ситуации видится в выходе на современный уровень осмысления правового порядка в координатах феноменологического, антропологического, герменевтического, синергетического и других подходов.

Правовой порядок рассматривается как специфическая, „видимая и невидимая” правовая реальность, „материя” которой образуется из предметных и идеальных компонентов, формируется „броуновским движением” правозначимого поведения, правовых отношений, существует как относительно устойчивое, изменчивое состояние, упорядоченное правом бытие общества, и феномен, который совмещает в себе общечеловеческие, социальные и правовые начала.

Исследуются образ, ценность правового порядка, его свойства как личностного и общественного блага, соотношение с основными категориями теории права. Вводятся в научный и прикладной оборот категории „ипостаси правового порядка”, „современный правовой порядок” и др., обосновывается необходимость признания права на надлежащий правовой порядок конституционным правом граждан Украины, разграничения смыслового, категориального и нормативного статуса правового порядка и правозаконности, отказа от использования в научном обороте и учебной литературе категории „гарантии правового порядка” и др.

Охарактеризованы основные разновидности правовых порядков и осуществлена их типологизация.

Анализируются социальные потенциалы правового порядка в суверенной Украине и тенденции современного его развития: усиление влияния международного и интегративных правовых порядков, антропологизация, повышение роли правовой культуры и правового менталитета, институционализация, политизация, актуализация доктринального сопровождения и др.

Ключевые слова: право, правовая реальность, правовая жизнь, правовой порядок, правозаконность, правовые отношения, правовое поведение, истоки правового порядка, феноменология правового порядка, ипостатиси правового порядка, образ правового порядка, антропологизация правового порядка, тенденции правового порядка.

SUMMARY

Kryzhanovskiy A.F. The Legal Order of the Sovereign Ukraine: Formation and Tendencies of the Development (general-theoretical research). – Manuscript.

The thesis for the degree of the Doctor of Science in Law – Speciality 12.00.01 – The theory and the history of the state and law; the history of political and juridical studies. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2009.

The dissertation is dedicated to the comprehension of the formation of the legal order in Ukraine of the epoch of Independence. The ideological and spiritual origins of the up-to-date legal order are investigated: the Antiquity, the Middle Ages, the modern age and the initiation of the integrative comprehension of the legal order in the domestic juridical consciousness at the close of XIX and at the beginning of XX century.

To understand the nature of the legal order some approaches are employed: phenomenological, hermeneutical, antropological and synergetic. They give the possibility to reveal new aspects and properties of that phenomenon. The legal order is a particular integral part of the legal reality, which is created by „Brownian motion” of the legally significant conduct, of jural relationships; the legal order exists like relatively established and changeable state of the adjudicate being of the society.

The image, the value of the legal order, the category „modern legal order”, the qualities of the legal order such as the personal and the public good, its correlation with the main categories of the theory of law are investigated. The varieties of legal orders have been characterized and their typology has been made. The social potentials of the legal order in the sovereign Ukraine and the tendencies of its modern development (the influence of international and integrative legal orders, the anthropological influence, the growth of the importance of legal culture and legal mentality, the institutional growth, the „politicization” and the significance of its doctrinal support) have been analysed.

Key words: law, legal reality, juridical life, legal order, lawfulness, jural relations, legal behaviour, origins of the legal order, phenomenology of the legal order, the integral shares of the legal order, the images of the legal order, the anthropological influence of the legal order, the tendencies of the legal order.